

Slniečko 10

ROČNÍK VI. (XXVIII.)

JÚN 1974

3 Kčs

Partizán

MILOŠ KRNO

Obchodník s cigaretou prilepenou o spodnú peru pokrútil hlavou.

„Tak, čo to, šuhajko,“ povedal desaťročnému Jurkovi, „fazuľu, hrach, šošovicu a zápalky?“

Jurko zvesil oči, trochu očervenel v tvári a prikývol:

„Áno, z každého po trochu, ale všetko osobitne zabaliť. No a štyri škatuľky zápaliek.“

„Zápalky smieme predávať len dospelým,“ premeral ho skúmavým pohľadom obchodník.

„Takí ako ty môžu aj stodolu podpáliť. Však si z dediny?“

„Nie,“ odvrkol Jurko. „Bývam tu, v meste.“

„A dáš pozor?“

Jurko sa usmial.

„Nie som malý.“

Pobral si balíčky i zápalky, zaplatil a vyšiel z obchodu.

Čudný chlapec, pomyslel si obchodník, a dlho sa za ním díval. Oklamal ma, nie je z mesta, vhušlo mu do hlavy. Obzerá sa po ulici, zrejme tu nič nepozná. Možno je tu na návšteve alebo uteká s rodičmi pred frontom?

A front je už skoro v meste. Ulice sú plné nemeckých vojakov, po meste hrmotia tanky. Večer počuť strelbu. To partizáni útočia na nemeckých strážnych.

Jurko prešiel cez ulicu a zastal pred výkladom so sklom a porcelánom. Videl svoj obraz v zrkadle a pošúchal si tvár.

Som to ja? pomyslel si a potom si vydýchol. Áno, ja som to.

Bol hrdý na seba, veď prišiel z hôr s dôležitým poslaním.

Akože sa to všetko stalo?

Jurko býval v susednej dedine. Keď prišli k nim Nemci, odviekli mu rodičov.

Jurko ušiel z domu a hneď v noci sa vybral do hory k partizanom.

„Dajte mi pušku,“ povedal veliteľovi, „idem si zachrániť rodičov.“

„My ich zachránim,“ usmial sa veliteľ. „Ešte si malý na zbraň.“

„Nie som!“ vykrikoval Jurko.

„Vieš čo?“ povedal veliteľ. „Najviac nepriateľov je v meste. A my potrebujeme vedieť, čo tam všetko majú; koľko tankov, koľko diel. Vyznáš sa v tom?“

„Že či,“ mykol plecť Jurko.

„Tak potom pôjdeš do mesta,“ povedal veliteľ. „Porátaš všetky tanky, delá i vojakov. Aby sme vedeli, koľko ich je. A potom na nich udrieme.“

Veliteľ si zapálil cigaretu a položil Jurkovi ruku na plece.

„Rozoznáš dôstojníkov od vojakov?“ spýtal sa.

„Pravdaže,“ odvetil Jurko.

„Tak potom zisti, koľko je nemeckých dôstojníkov v meste. Ale písať si nič nesmieš, mohli by ťa chytiť. Všetko si musíš zapamätať.“

Jurko si vykračoval po ulici zaviatý špinavým snehom a pohvizdoval si. Keď prechádzali popri ňom nemeckí vojaci, zimomriavky mu prebehli po chrbte. Keby tak vedeli, kto je.

V druhej ulici stáli tanky a okolo nich veľa vojakov. Jurko porátať tanky, bolo ich dvanásť. Vybral z papierového vrecúška dvanásť fazúl a vsypal ich do bočného vrecka na kabáte. Potom na školskom dvore narátať sedemnást diel. Sedemnást hráškov poputovalo do vrecka. Za každého dôstojníka preložil si do kabáta šošovicu, za každého obyčajného vojaka zápalku.

„Aj v drevárni sa dá bývať,“ ozval sa z dvora prísny hlas.

Jurko nazrel cez otvorenú bránu a videl, ako dvaja vojaci ženú pred sebou šedivú starenku s tromi vnúčatmi.

„Váš dom je pre našich dôstojníkov,“ opakoval hlas v nemeckej uniforme. „Von!“

Dvaja poľní žandári zastavovali na ulici ľudí. Dlho sa dívali na doklady a neochotne ich vracali. Zadržali plecitého mládenca v ovčom kožuštku, okriklí ho a priložili mu k chrbtu samopal.

Jurko sa preľakol. Zvrtol sa a vošiel do pekárne. Boli tam zase vojaci a pobrali všetky pecne chleba. Len čo poľní žandári zmizli za rohom, Jurko sa pustil ulicami a rátať.

Zmrákalo sa a Jurko sa mal vrátiť do hory. Ale ako, ak ho nemecké hliadky zastavia? Čo im povie? Veď v horách sú partizáni.

Naproti stála lekáreň a Jurko sa hneď vynašiel. Vbehol dnu, porátať si peniaze a poprosil:

„Prosím si najlacnejší liek.“

„A na čo?“ začudoval sa lekárnik.

„Na hocičo,“ mykol plecť chlapec, „len nech je lacný, nemám dosť peňazí.“

Lekárnik sa poškriabal za uchom.

„Dám ti niečo od prechladnutia,“ povedal, „aspirín.“

Jurko sa potešil a ukázal peniaze. Lekárnik si vzal niekoľko mincí, dal mu škatuľku s liekom a Jurko vyletel z lekárne ako blesk.

Na konci mesta ho zastavili nemeckí strážni.

„Do lesa?“ spýtal sa ho jeden z nich.

Jurko prikývol, lebo tým smerom sa rozprestieral les a nebola dedina.

„V lese sú partizáni,“ povedal Nemeck.

„Nevidel som ich,“ usmial sa Jurko. „Mám horára starého otca a bol som mu po lieky.“

„Ukáž!“ prikázal Nemeck.

Jurko mal dôkaz — škatuľku s aspirínom, no Nemeck bol nedôverčivý a siahol mu do vrecka.

„Čo to máš?“ pozrel na zmes strukovín a na zápalky.

„To sú moje hračky,“ vynašiel sa Jurko. „Hrám sa. Fazuľa je medveď, hrach ovce, šošovica psy...“

„Gut, gut,“ povedal Nemeck a vsypal mu cenné veci nazad do vrecka. „Aj môj syn sa hrá.“

Ukázal mu posunkom ruky, že môže pokračovať v ceste.

Jurko kráčať pomaly, no keď došiel k zákrute, rozbehol sa hore dolinou, ako mu len para stačila.

Zastavil sa až pred senníkom, kam mali prísť poňho partizáni. Oprel sa o stenu, vybral z vrecka strukoviny a zápalky a dlho ich rátať.

Teší sa, ako sa postaví pred veliteľa a povie: „Mám tu všetko, čo treba. Viem, aký mocný je nepriateľ.“

A veliteľ mu na to odvetil:

„Ďakujem, partizán.“

Obzrel sa na zasneženú stráň. Zazrel dve postavy s puškami na pleciah. Poznal ich. Naproti mu išli partizáni.

Pionierska kytica na partizánsky hrob

PAVEL KOYŠ

Šumné lesy šumia večnú pieseň
pod krídlami čistej oblohy.
Svoju mladost', živú ružu nesiem
na hrob, jeden z hrobov premnohých.

Partizánske hroby dodnes mlčia,
slzy z trávy dodnes hovoria.
Fašizmus sa plazil do návršia,
smrťou pálil rodné pohoria.

Krvácala jeseň v ohni malín,
padol jeden junák zaránky.
Obklúčili ho, však nevzdal sa im,
odvážne sa vrhol na tanky.

Hrajú hravé vetry v strunách lúčín,
hreje naše detstvo slnečné.
Kolkým prišlo zomrieť chlapcom rúčim
pod Telgártom, v Turci, pri Strečne.

Keby bolo pionierskych kytíc,
položených s láskou na hlinu,
tisíc, ba aj stotisíckrát tisíc,
neprevýšia veľkosť hrdinu.

Našu jasnú mladost' neprekántrit
len tak znenazdajky, polahky,
je to iskra z partizánskej vatry,
svieti viac než lacné pozlátky.

Šumné lesy šumia v jarnom vrení
pieseň o živote, čo jak peľ
prenáša sa v šťastie pokolení
z partizánskych nesmrteľných čiel.

Ako lesné žienky pomohli partizánom

RUDO MORIC

Sedia partizáni, sedia, do ohníčka hľadia.
A ohník poriadne blčí a prihrieva, lebo na noc
mráz priťahuje a aj od snehu chladí.

Medzi partizánmi sedí skrčený a schúlený
Janko Kapusta. Ohník ho spredu hreje, od
chrbta však dobiedza štiplavý mráz.

Mal sa Janko Kapusta vrátiť dolu do dediny
ešte za dňa, lež nemohol. Keď sem niesol batoh
s merindou, slaninou a chlebom, cesta z dediny
bola čistá a bezpečná. Nemcov naokolo
nebolo. Ale popoludní pribehla spojka, že do
Chyžnej prišlo nákladné auto fašistov a preze-
rajú dom za domom. Vtedy sa ujec Hrúz
poradil s ruským partizánom, ktorého všetci
volajú Seriožka, a výsledok bol ten, že Jankovi
povedali, aby neschádzal do dediny, kým tam
budú Nemci, lebo sa s ním môže zle porobiť
a oni by ho nemohli chrániť.

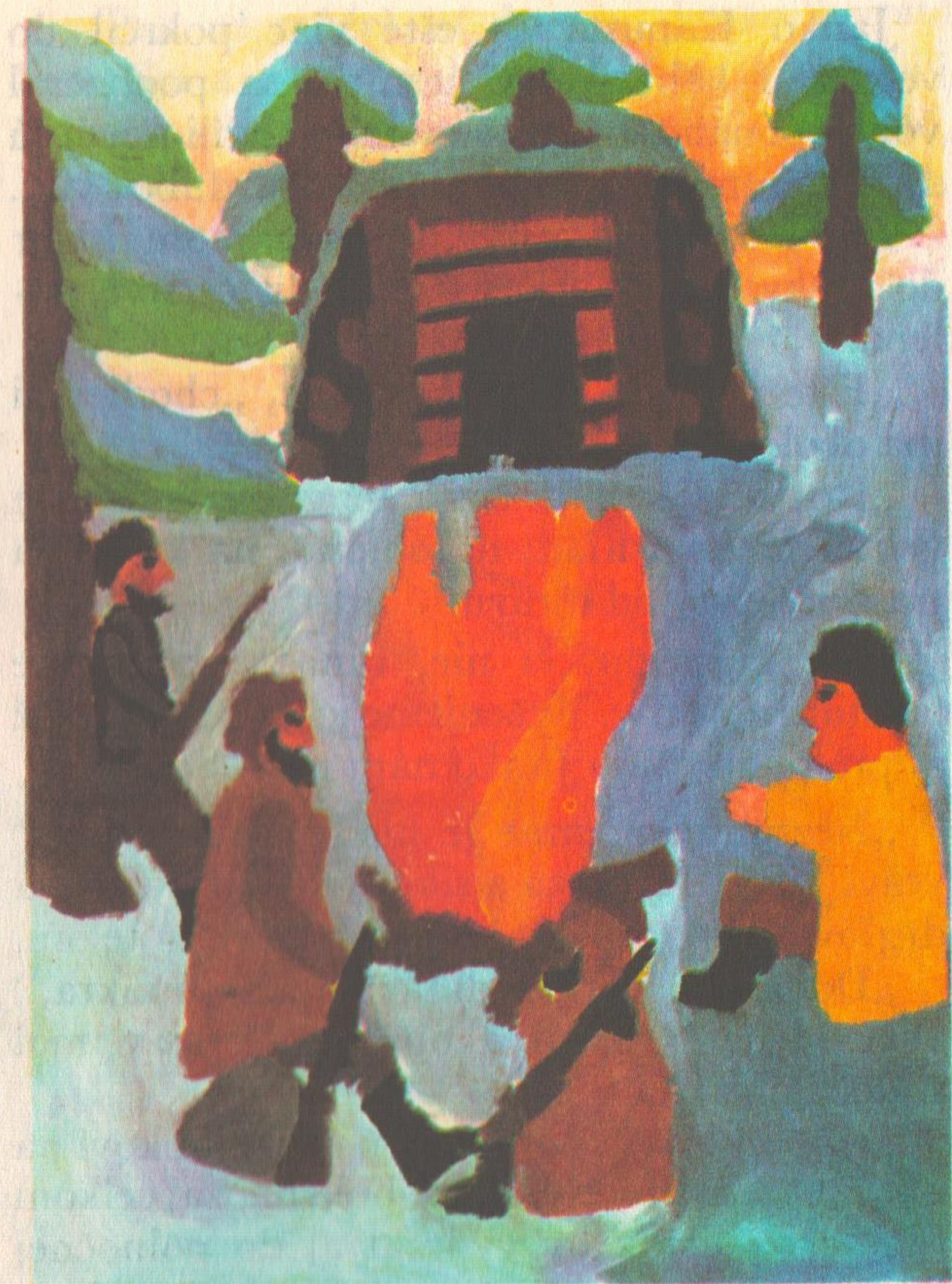
Tak Janko Kapusta ostal na Plešivej,
a v duchu aj bol rád, že nemusí dolu, že môže
byť medzi partizánmi. Len keby ten ohník
hrial nielen spredu, ale aj od chrbta. Ináč je tu
celkom zaujímavé.

Chlapi si na všeličo spomínajú, kde kedy
vyprášili Nemcom kožuchy, aj sa pri tom
zasmejú, aj Janko Kapusta sa smeje, lebo sú to
zaujímavé príbehy.

Odzrazu ujo Poprac, najstarší z oddielu,
zdvihne hlavu, vezme z pahreby uhlík, ponat-
riasa ho na dlani, potom priloží do fajočky
a povie:

„A či viete, že tu na Plešivej bývali kedysi
lesné žienky?“

„Ale choďte, choďte, Michal,“ smeje sa ujo
Hrúz. „Veď sú to len také povedačky.“

No starý Poprac sa nedal.

„Ak vraj sem hore prišli ľudia zlí, tých
pochytili do tanca a zvrátili, zvrátili, kým duše
z nich nepovytriasali.“

„To by mohli tamtych fašistov tak vyzvrá-
tať,“ zamiešal sa ujo Popracovi do reči Meliš,
drevorubač, vari najmladší z partizánov.

„Tých my pozvrtáme, neboj sa,“ rečie ruský
partizán Seriožka a pošúcha si zarastenú
bradu.

„A keď na Plešivú prišli dobrí ľudia?“
vzvedal sa Hrúz, akoby už zabudol, že pred
chvíľou sa smial povedačkám o lesných
žienkach.

Starý Poprac pokračoval:

„Dobrých nevytancovali, dobrým pomohli,
dali im silu a odvahu.“

„Tak by sa mali zjaviť; dobrí ľudia, čo
bojujú za vec spravodlivú, sú práve tu,“
povedal Meliš a odkašlal si.

Janko Kapusta sa ešte viac pokrčil do vetchého kabátika a nasmelo sa poobzeral vôkol, či náhodou práve v tejto chvíli nevyjdú spoza temných kmeňov storočných dubov víly.

Ale nič, iba z vatry vyletelo more iskier do výšky, lebo Seriožka prihodil čerstvé polená.

„Ešte neprídu,“ vraví Poprac, „chodievali iba okolo polnoci.“

„No to ešte majú čas,“ už znova sa smeje veliteľ Hrúz a hľadí na oblohu, na ktorej sa trasú hviezdy od mrazu.

„Ale či prídu, či nie, ráno sa pozrieme fašistom na zuby. Vyženieme ich z Chyžnej, už aj preto, aby tuto Janko nám nekrehol.“

„Nezmrznem, mne je medzi vami teplo,“ vraví Janko Kapusta a silou-mocou zadržáva drgľovanie, ktoré mu prechádza celým telom.

„Dones mu, Vavro, dajakú deku z bunkra,“ vraví Hrúz Melišovi, akoby si až teraz všimol stúlené chlapča.

Prihodil Vavro Meliš starú deku Jankovi na chrbát a teraz už chlapcovi bolo naozaj celkom teplučko. Teraz by vydržal aj do polnočnej hodiny, kedy lesné žienky vychádzajú na čistiny. A možno by vydržal aj do rána, keby partizáni dovtedy rozprávali svoje bojové zážitky.

No onedlho veliteľ Hrúz vstal a povedal:

„Nebudeme čakať na lesné žienky, neskoro prichádzajú. Treba spať, aby sme zavčas rána mohli udrieť na Nemcov.“ Potom rozdelil nočné stráže, ostatní snehom údusili žeravé uhliky vatry a pobrali sa do zemľaniek. Jankovi Kapustovi ustlali vedľa Seriožku, a ešte ho poprikryvali huňami.

„Aby si nám neprechladol, kto by nám nosil merindu,“ vraví ujo Hrúz a ešte prihodil starý kabát.

„Toľko ani nepotrebujem, bude mi prihorúco,“ bránil sa Janko.

„Len si nechaj, nepoznáš zimu na Plešivej,“ vraví Seriožka.

Zaspal Janko, akoby dlaňou plesol. Ukonačný, uzímený, iba čo sa prikročil, kolená až k brade pritisol, a už pískal nosom ako parný stroj.

A v spánku sa Jankovi Kapustovi prisnil krásny sen. Snivalo sa mu, že vyčkali partizáni polnočnú hodinu na vrchu Plešivej pri horiacej vatre. Vyčkali — a lesné žienky skutočne prišli. Prileteli v mesačnom svite, len tak ľahko odeté, akoby sa ich ani mráz nedotýkal. A rovno obkolesili partizánov, sediacych pri ohni. A aj sa ich pýtajú:

„Čo ste vy za ľudia, dobrí a či zlí?“

Pokukujú partizáni jeden na druhého, ktože odvetí lesným žienkam. Ostalo to na ujovi Popracovi. A ten vraví:

„Dobří ľudia sme my, lesné žienky. Bojujeme za dobrú vec. Chceme vyhnať z našej krajiny zlých Nemcov, fašistov, čo sa sem nastahovali ako vši a chcú nás zožrať.“

„A veď my vieme, že ste dobrí,“ rečie víla, odetá do zlatistého závoja. Ostatné sú v striebrom. Iste je to kráľovná lesných žienok. A vraví ďalej: „Vieme, že ste dobrí, lebo my vieme všetko. Aj to, prečo tu v mraze sedíte. Aj to, že toto chlapča krehne na mraze, lebo vám pomáha. Prišli sme vám pomôcť aj my, dať vám sily, aby ste zlých Nemcov vyhnali nielen z Chyžnej, ale z celej krajiny.“

A kráľovná víla každému partizánovi podáva ruku, a z tej krehkej rúčky akoby sa veľká sila prelievala do tvrdých chlapeckých dlaní. Keď všetkým popodávala rúčku, lesné žienky zatancovali zopár kôl okolo partizánov a ako prišli, tak odišli. Tichučko ako tiene.

Zobudil sa Janko celý spotený, možno od zvláštneho sna, možno aj preto, že naozaj naňho priveľa hábov prihodili. Zobudil sa na to, že Serioža sa pomechril a vstal. A zdrmal aj ostatných.

„Vstávať, ideme do Chyžnej!“

„Lesné žienky tu boli,“ vraví rozospatý Janko Seriožkovi.

„Boli? To je teda dobre, ty ešte môžeš spať. My ideme a onedlho sa vrátíme.“

„Ja chcem ísť s vami, aj ja som silný,“ vraví Janko a zhadzuje zo seba všetku tú ťarchu kožuchovej.

„Nie, ty ostaň, si ešte malý,“ vraví Seriožka.

A keď Janko Kapusta, že nie a nie, aj on chce ísť, Seriožka zostril hlas a vraví:

„Si medzi partizánmi, nuž poslušaj ako partizán!“

Zišli teda partizáni do dediny. Janko s ujom Popracom čakal na ich návrat. Zatiaľ mu Janko stihol vyrozprávať, ako prišli nocou víly

„Tak už môžeš ísť domov, Janko,“ vraví Seriožka a zatína zuby od bolesti. „Vykúrili sme ich, v škole sa, paskudy, usadili. Ale to nič, po vojne postavíme novú školu. No choď už, choď, aby sa mamka nebála o teba!“

na vrch Plešivej. A potom zdola počuli strelbu a výbuchy granátov. Potom bolo ticho a oni čakali. A aj sa dočkali. Vrátili sa partizáni, všetci boli celí, iba Seriožka mal ruku obviazanú a cez obvaz premokala krv.

„To tie rozprávkové víly vám pomohli,“ pošepol Janko a prehodil si prázdny batôžtek cez plece.

Potom vykročil a pustil sa hlbokým snehom dolu do dediny.

Otcove ruky

ELENA ČEPČEKOVÁ

Ten uschnutý list na gaštane
pripomína mi tvoje dlane,
otec môj:

tiež ich tak zošúveril čas.

A ja sa ešte pamätám,
keď ako na tvrdú zem na ne
zacvendžal zlatý žitný klas.

Také boli mocné, plné sily,
že panskú tablu za deň prekosili.

A ja sa ešte pamätám,
keď boli ako čadičové skaly.

Černela sa v nich
stará smrečná smola.

My deti sme len nalakane stáli.

Dolniacka zem sa chvela dookola.

A ty si šiel,
v tých čadičových rukách drviac biedu,

čo zjedala srdce

ako kvapky jedu,

ty si šiel s pánmi účtovať.

A ja sa ešte pamätám,
keď tie ruky boli ako zvony

a zvonili vzburou do nočného neba.
Kým fašistický šarkan
nad krajinou trónil,
ty pod otiepkou si nosil pecne chleba
hrdinom neznámym
do skalných krytov kdesi.
Vtedy si piesne Povstania
začali spievať lesy.

A ja sa ešte pamätám,
keď tie ruky boli zo železa.
Pri dotyku s puškou hrali ozvenou.
Líhaval si s ňou
tam v bunkri pri troch brezách.
Tie ruky zo železa
nad okopom čneli ako výstraha,
ako uzavretá brána,
tie ruky partizána.

V krvavom čase ústupu,
keď domovom vám boli horské stráne,
tie ruky boli nosidlá.
Ranení bratia si hlavy kládli na ne.
Tie ruky boli strašnou prísahou.
Tie ruky boli ťažkou slzou sveta.
Každý vzdych, krv a chladný pot
sa iste dodnes, otec môj,
na rukách v žilách zmieta.

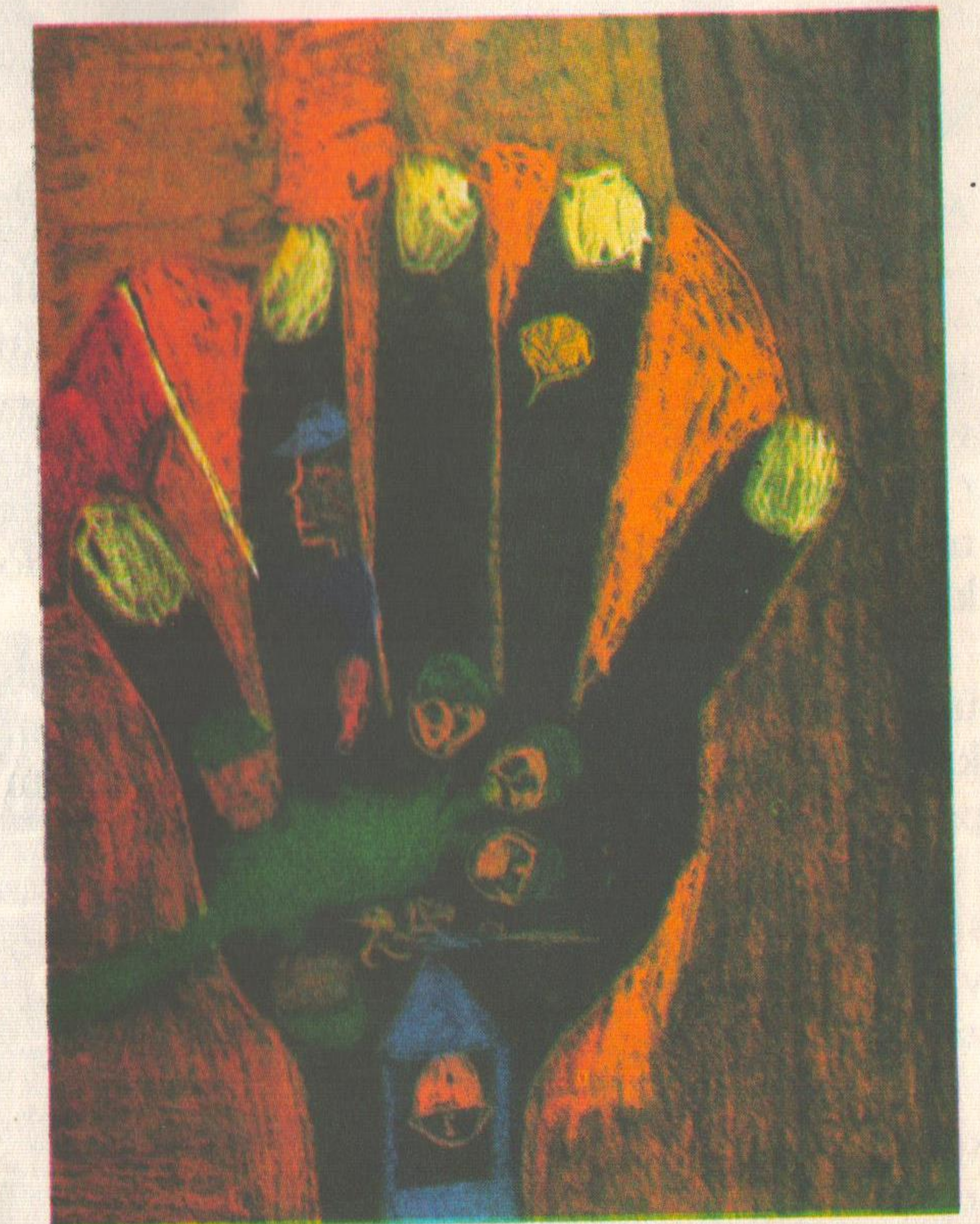
A ja sa ešte pamätám,
keď tie ruky boli ako z dreva
vrastené v žrdi zástavy.
Doráňaný, no vílazný ľud spieval
a jarný kvet im pršal na hlavy.
„Hej, hor'sa sveta proletári...“
Tak ako učila vás strana.

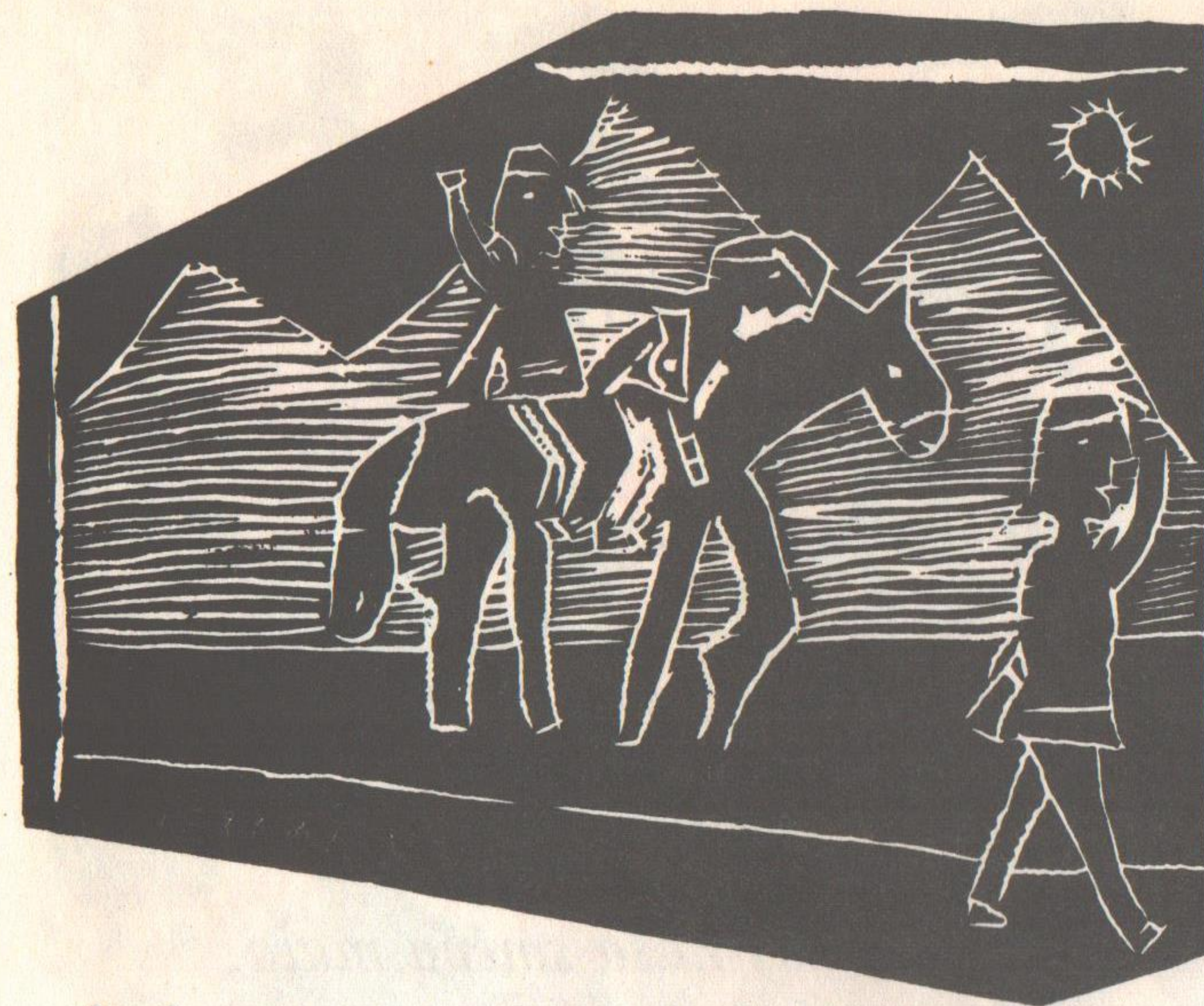
S piesňou sa pení,
s piesňou vzlyká
zástava v rukách robotníka,
zástava v rukách partizána.

Ten uschnutý list na gaštane
pripomína mi tvoje dlane,
otec môj.

Tiež ich tak zošúveril čas.
No ako žinkou konopnou
priviazané sú na odkaz,
čo naplniť by naša smena mala.
Gniavených ľudí dávny sen.
Sen partizánov v skalách.

Preto sa skláňam v tento deň,
aby som vrúcne, otec môj,
tie ruky pobožkala.

Časy vzrušené

KLIMENT ONDREJKA

Boli to veru časy, nezabudnem na ne nikdy, čo mi iba jedenásť v tú jeseň minulo!

Starší brat Jano bol vtedy v Latiborskej pri svákovi Paučiakovi za honelníka. K nemu som bol s otcom prišiel a Královský z horárne, v neďalekom Kapustisku, ak daj mi toho chlapca na letovisko, tak daj mi ho. Nebude nič robiť, len okolo trojročného dieťaťa, okolo kuchyne chodiť, kravičky zaháňať!

Otec pristal, veď bol drevorubač a hladných úst bolo na pridelček doma dosť. I šiel som, kamarátov, školu som nechal, paholčekom ostal.

Zle mi nebolo, hoci mi tak nebolo, ako sa sľubovalo: mlieko bolo treba mútiť, sviniam variť, vodu zo studničky nosiť a postupne i kráv zo päť dojiť, za stádočkom chodiť.

V stádočku bol býček-bojovníček, a ten, keď sa nahneval, aj do bitky sa dal. Mňa sa bál, lebo som ho neraz riadne vyšlahal.

V tie časy, v to štyridsiate štvrté leto, prišiel Demko z Liskovej na Paučiakov salaš:

„Daj boh šťastia!“

„Panebože daj! A čože ty tu?“

„Len tak, na hubách. A ste dobrí chlapi?“

„Ak dačo máš, schováme!“

Bača to bol smelý a za mäsom upriamený: za divinou i za ovčinou.

„Nuž schovajte!“ zapískal Demko a zo sihlín sa chlapi ozbrojení s jednou ženou vyhrnuli. Že ich z Ruska na Nemcov zhodili a že sú partizáni!

„No tak si vypite, zajedzte, kamaráti, pretlelo vám toľkou cestou!“

Muselo im naozaj pretlieť, lebo syr, chlieb jedli, žinčicu pili ako diví.

Potom po nociach zapalovali ohne na holiach. I ja som bol tri ohne ako dohovorené znamenie zakladať.

Raz nám — vari pre kolibný oheň — ku kolibe viazanicu zbraní zhodili; z padákovkej látky sme potom doma dlho košele nosili.

Začal sa ruch: z Lupče prišli Honec, Kráľ, Balážec aj druhí. A možno to niekto hlásil, lebo raz som šiel po vodu na jarok a na vrchu od Železného vojaci. Vše sa na zem buchli, vše od vývratu k nevypustenému drevu roztratene pobehovali, akoby sa na schovávanke hrali.

„Vojaci sa vo vývratisku o zem hádžu,“ vravím svákovi aj cudzím. Tam poplach!

„Všetko do sihlín, a vy, bača, nič!“

Sváko klobúk do čela a že ide po vodu. Od vody kričí na tých v úbočí:

„Čože sa plieskate o zem, čo nejdete riadne! Na nohách — ako sa na ľudí patrí!“

Prišli potom, boli s nimi aj z Lupče žandári, ktorí Paučiaka neraz vyšetrovali, bájali:

„Kde sú partizáni!“

„Čože ja viem.“

„Jacko, chcete byť na dosku vystretý?“

„Nechcem ja nič, iba pokoj boží.“

Stíchli žandári, spísali si zápisnicu, že bača nič nevie, a s vojskom odišli. To sa potom zväčša k partizánom i s výzbrojou pridalo. Mňa partizáni nevzali, raz, že som bol veľmi malý, druhý raz ma nechceli, že som v horárni potrebný.

Boli ešte časy, keď vypuklo Povstanie! Dolina v tiesňave pri Múranom moste bola drevami zapravená, tuho strážená, a my v doline. Salaše už boli zidené, no ja nie!

Po jeho skončení som sa i ja bral domov.

Nebol som však dlho doma, iba čo som priniesol masla, tvarohu a nejakú vojenskú deku.

Keď pretíchol ruch v horách, šiel som naspäť, ale ruch načisto neprestal. Vše sa partizáni ukázali, vše Nemci.

Mohol som ja s kravami po rôznych kútoch nazízať, bunkre objavovať, zbrane, muníciu zbierať, kone ako divé jelene chytať. Dvoch som si. Na malom som sa nosil, veľký sám za nami pobehoval. Dobré mi bolo: vyzbrojenému, vojensky oblečenému, na štyri frčky povýšenému. Tak som si občas zastrieľal, že strely strom stáli a ten spadol.

„Ale ja ti hotovô seno koňom dávať nebudem!“ nechcel horár pristať na nových hostí.

Kým bola paša, bolo všetko dobre, keď však sneh potrúsil, musel som si sience zo Všivavej, vari z kôp lúžňanských, vo vreciach nosiť: jedno vrece viselo na jednu stranu, druhé na druhú, ja na koni, druhý kôň za nami.

Začul som ja pri sene čosi na streľbu podobné. Ale hlas vietor odnášal, nuž som sa ja nazdal, že to stromy vŕzgajú.

Idem k horárni a zrazu na Nemcov naraťim.

Nerozumel som, čo a ako na mňa, ale som vo dvore zišiel z koňa, po vojensky ruky zdvihol a Nemci ma pod zbraňou do izby viedli. Veliteľstvo mi tam pištoľ i automat ruský odobralo a si ma prezeralo: v anglickej blúze, vo vojenských rajtkách, bagančiach.

Našťastie tam boli z Kremnice slovenskí Nemci ubytovaní: dve dievky a rodičia. Tí vedeli po nemecky, tak sa vec vysvetlila. Ale ma sprvu prísne, že kde sú partizáni!

A ja nič, aj keď som vedel, že sa okolo Soliska zdržujú.

I plakal som, lebo som sa tých smrtiek na kabáte zľakol.

Bolo treba do záhrady hnojnicu vyvozit', kone využit'. Poslal ma preto horár s koňmi po

válovy, že to v nich. A pod válovom zvaleným, hore dnom obráteným, osvetľovacia pištoľ!

Strelil som cez oblôčik a pekné to bolo. Ibaže raketa pred kone nemecké padla, čo šli od Železného. Kone sa vzopli, voz temer prevrátili a Nemci rojnicou na koniarku! Prvý sa už vrhal na mňa, no druhý ho odtisol. Tak mi aspoň zaucho bimsol. Dali mi potom pokoj a ja som tie válovy za koňmi dovliekol.

Keď sa časy utišili, prišlo mi ľúto dvadsiatich korún, ktoré zostali v mojej uniforme. Šiel som si so psom po ne. Ešte sa dali využit', ale uniforma už bola pretuchnutá. Chcel som si ešte niečo aj zo staviska odnieť, no len čo som sa odhodlal, dvere sa samy otvárali: hlavňou! Zmrzol som. Potom sa i partizán ukázal, celý zarastený. Nevedel po našom, ani po rusky, ani

na nemecké sa to neponášalo. Možno nejaký Francúz. V očiach mal slzy, keď ma na kolená vzal a vydrel tou bradou do červena.

Izba už bola prázdna, periny, strožliaky a všetko dočista odnesené. Chlap hladný, lebo „chleba“ vravel a na ústa ukazoval.

„Donesiem!“

Ukradol som pol chleba, ukázal, ktorým smerom asi partizánov nájde.

A zas raz! Nemci celú horárňu zaľahli, a čo najhoršie, prišiel k nám veliteľ s mapou: na nej Solisko v červenom koliesku. Že tam chcú ísť, že si dajú cestu poradiť, ba i odprevadiť že sa dajú.

Keď odišli do svojich izieb, horár hneď, že on do rána ochorie a ja aby som sa vyhovárал, ako budem vládäť. A keby som sa nevyhovoril, aby som ich cestou cez kopčisko spopod Magurky viedol.

Ráno sme vstávali za tmy, len sneh sa vôkol horárne beľel. Darmo sa však horár vykrúcal, darmo kašlal, do šálu sa obkrúcal! Musel ísť.

Nemci do vrchov a ja cez pivničný oblôčik do hory a behom riadnou prťou na Všivavú. Odtiaľ, že prejdem na Solisko.

Riadna strelba sa za jednu-dve hodiny strhla. Ja nad horárňou čuším, horárňu pozorujem: Pribehla hliadka a Nemci tuhým pochodom vnohy!

Potom som už nechcel dlhšie v horách zotrvať. Sadol som si na koňa, vzal automat a darmo ma horár prehovárал, Nemcami pred Lupčiankou strašil: „Kde pôjdeš, keď neprejdeš!“

Reku, musím kone otcovi zaviesť, krmivo sa mňa.

Idem, obzerám sa: na Kalištiach partizán!

„Kam ideš?“

„Do Sliacha.“

„Obsadenô!“

„Mám automat!“

„Tak ho schovaj, lebo si horšie narobíš!“

Neschoval som. Brodím sa tam, kde predtým Svinský most stál, keď tu môj dlhán zaerdžal.

Začuli to nemecké hliadky, a že halt! halt!

Keď sme nehaltovali, ale hore závozom

popri svätom obrázku upaľovali, strhla sa paľba! Len taký hvizd! Šťastie, že asi na dlháňa striedali. Môj kôň sa na vrchu potkol, spadol — ja bums dolu! A guľky piskot! Na Setisku som si aj sadol, ale od dediny zasä strelba! Ja že na mňa. A to Nemci sa v strelbe do octových fliaš cvičili. A hárba chlapčiskov pri nich.

Demo Cabanovie si na dlháňa vysadol a potom sme už hrdo domov došli.

Doma plač, vykladanie. Mať prišli z Lupče — vari vo mlyne boli — a tam počuli o strelbe v doline, o ohni v horárni, o vybití jej obyvateľov.

„Už je nám Albínko zabitý, už ho nevidíme nikdy!“

Na dupot prestali:

„Voľáky pán ide, kone vedie!“

A to ja.

Len čo front prešiel, hneď som sa pobral na salaš. Aj vlasovca jedného sme s horárom a magurským partizánom po dlhej strelbe chytili.

Môj býček sa cez leto vypásol na opachu. Každý sa ho bál, a keď ho Kráľovský predal, nemali ho ako do Lúžnej odšikovať. Aj ho poviažali, no žinky potrhali.

„Čo mi dáte, ak ho zavediem!“

„Pol stovky!“

Ako psa som ho viedol, smutnieť som začal. Prežili sme, reku, strelby, boje, časy vojnové a jeseň mierovú neprežijeme.

Boli to časy premenisté, vzrušené, film napínavý — a koľkí ho nedohrali!

Partizánske vatry

ELENA LITVAJOVÁ

členka Predsedníctva ÚV KSS a predsedníčka Ústredného výboru Slovenského zväzu žien

Detstvo som prežila v Uhrovci. Náš domček stál na kraji dediny, kde sa začínala hora, a keďže sme boli v rodine tri dievčatá, často sa stávalo, že sme sa hrávali s chlapcami. Na hôrných chlapcov — zbojníkov, ktorým velil smelý Jurko Jánošík, čo bohatým bral a chudobným dával. Pri pasení kôz, pri ohníčku rozprávali sme sa aj o iných hrdinoch, súčasných. Do komunistických rodín prichádzali v tom čase pokrokové noviny, ktoré písali o ďalej krajine, kde sa legenda Jura Jánošíka o sociálnej spravodlivosti a slobode pre biednych stala skutkom. Dočítali sme sa o Sovietskom zväze a jeho hrdinoch — červených partizánoch, ktorí v čase občianskej vojny bili cudzích voľtelcov a domácich zradcov, o hrdinovi práce Stachanovi, smelom slávnom pilotovi Čkalovovi, o traktoristke Paši Angelinovej. Nejednen z nás zatúžil byť takým odvážnym. Z detských liet si spomínam, že chudobní ľudia v našej obci sympatizovali so sovietskym Ruskom a očakávali od neho aj pomoc. Ono im slúžilo ako vzor, bolo školou pre našich

otcov-komunistov v boji proti vykorisťovateľskému poriadku v predmníchovskej buržoáznej republike. Na Rusko mysleli i naše mamky, keď po boku mužov a bratov bojovali za väčší kus chleba, za spravodlivý život pre nás, ich deti.

Dievčenské roky som prežila

cez vojnu. To už mám v živej pamäti, ako sme po večeroch s nádejami počúvali z rádia hlas Moskvy, ktorý nám dával nové sily a vieru, že aj na našej ulici bude raz sviatok, že budeme mať republiku spravodlivú, slobodnú, že z našej vlasti vyženieme fašistov.

Roku 1943 som mala mož-

nosť poznať niektorých sovietskych ľudí osobne. Červenoarmejci, ktorí ušli z fašistických koncentrákov a zajateckých táborov, skrývali sa v našich dedinách a domácnostiach a pomáhali nám svojimi bojovými skúsenosťami v prípravách na ozbrojený boj. A keď v horúcich augustových dňoch 1944 vypuklo naše Slovenské národné povstanie, šli sme spolu do boja proti nenávidenému fašistickým nepriateľom. Nielen s československou zástavou — za Československú republiku, ale aj s červenou — s kosákom a kladivom.

Nikdy mi z pamäti nevymiznú spomienky na našich sovietskych spolubojovníkov. Mala som ich možnosť poznať; v boji

aj pri oddychu, keď nám po večeroch na horách horeli partizánske vatry. Poznala som ich vlastnosti, ktoré ma i teraz uchvacujú pri stretnutiach so sovietskymi ľuďmi: úprimnosť, bezprostrednosť a najmä hlbokú lásku k človeku, ochotu obetovať sa pre druhého, pre toho, kto trpí, kto pomoc potrebuje. Lásku k vlasti, svojim i cudzím národom. Mnohí z mojich sovietskych spolubojovníkov, s ktorými sme pri partizánskych ohňoch snívali o slobodnom, šťastnom Československu, spriatelennom s veľkou sovietskou krajinou, padli počas Slovenského národného povstania. Volodka, Klavdija, Gríša, Valentin a mnohí ďalší z nášho oddielu sú pochovaní

v slovenskej zemi, bok po boku s našimi chlapcami. Namiesto teplého domova a šťastného života v rodnej vlasti šumia nad nimi tatranské jedle.

My však na nich nikdy nezabudneme. A aj po rokoch, keď sa stretávame pri symbolických partizánskych vatrách, sú s nami, živými, ktorí sme potom v ďalších rokoch po oslobodení vybudovali náš socialistický štát a naplnili tak sny našich otcov a matiek. Aj naše vlastné sny, od detských a partizánskych ohníkov: Vybudovali sme spravodlivú, socialistickú spoločnosť.

Bratislavské dominanty

VLADIMÍR FERKO

Pamätník vďaky

Na tomto mieste zastaňme v tichom zadumaní. Bez slov sa skloňme s úctou, láskou a vďakou v srdci. Tu spia boháteri...

Mlko ležia v radoch jeden vedľa druhého. Starí i mladí, ba aj celkom mladučky. Muži, rady mužov a chlapcov, a kde-tu i dievča.

Piotr Fiodorovič Momanov, Konstantin Petrovič Bakliškin, Ponomariov, Fetisov, Tatjana Maximovna...

Rovnakí v živote, v boji i smrti, aj bloky kameňa sú rovnaké — kamenné dosky, ktoré sa im stali posmrtnou vizitkou. Čo krok, to meno, to vojnu pretrhnutý život, to najvyššia obeť pre víťazstvo a slobodu. Aj pre naše víťazstvo a slobodu. Čo krok, to hrob.

A šesť hromadných hrobov... Niet na nich ani jedinej kamennej dosky, nedozvieme sa ani jediné meno... Len štvorcová zelená plocha, fascinujúco prázdna, a predsa ju návštevník vníma inak: vidí družstvá, čaty, roty vojakov v rubaškách, zástupy mládenčov a dievčat, ktorým sa tak chcelo žiť.

Nejeden z nich prežil a pretrpel bitku pod Moskvou, v ktorej išlo o všetko. Fašistickí generáli už dali rozkaz k nacvičovaniu slávnostnej prehliadky. Tak boli presvedčení o svojom víťazstve, že stanovili aj jej termín. Mala sa konať pri staroslávnom Kremli, na historickom Červenom námestí 7. novembra — na výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.

Tu driemu svoj večný sen aj hrdinovia od Stalingradu. Bojovníci, ktorí prežili najväčšiu bitku v ľudskej histórii.

A sú tu aj boháteri od Kurska. Bitka pri tomto meste vošla do

histórie vojen ako najväčšia tanková bitka všetkých čias. Kursk mal byť odplatou za Moskvu i za Stalingrad, no znamenal drvivé víťazstvo Sovietskej armády, na ktorej ležala hlavná ťarcha druhej svetovej vojny.

Cez šire stepi, cez močiare a rieky, cez hory a doliny prechádzali potom družstvá, čaty, roty, divízie, armády a každý štvorcový kilometer oslobodeného územia bol skropený krvou tých, pre ktorých sa skončila vojna — ale aj život.

Vyššie štyridsaťtisíc sovietskych vojakov padlo pri oslobodzovaní našej vlasti. A z nich vyššie šesťtisíc štyristo padlo vo chvíľach, keď sa už takmer chystali domov, k svojim... Šesťtisíc štyristo mužov, mládenčov, dievčat — to je cena za oslobodenie Bratislavy. Naveky ostali v rovoch bratskej slovenskej zeme, na krásnom 252-metrovom karpatskom návrší nad Bratislavou. Na ňom náš národ kameňom a bronzom vyjadril svoju nehynúcu vďaku.

Viacere schodišťa i chodníky vedú k monumentálnemu hlavnému schodištu. Sochárska výzdoba sa začína žulovým reliéfom — Prisaha sovietskych vojakov na bojovú zástavu. Ďalej sa odvíjajú motívy boja a frontových strastí. Kamenná skratka. Mlka reč kameňa. Prisaha, boj, utrpenie, smrť vojaka, žiaľ nad jeho hrobom. Vyzdobená je aj vyvýšená terasa, aj vstupné dvere do obradnej siene. Na stene pamätníka sú názvy slovenských miest a dátum ich oslobodenia. Pripomínajú bojovú cestu od Dukly, Svidníka, Stropkova, Čerťižného cez Liptov, Turiec i Gemer až po tú nezabudnuteľnú jar. Kvitli broskyne, orgovány, jablone — druž-

ba, priateľstvo, bratstvo... Zrodil sa mier.

Oslavu víťazstva a vďaku nášho národa sovietskym osloboditeľom prinášajú reliéfné postavy dievčat so stuhami a vencami. Výtvarná výzdoba v obradnej sieni ukazuje a zvyrazňuje plody víťazstva — život a budovanie socialistickej vlasti.

Nad obradnou sieňou sa týči žulový pylón s monumentálnou postavou sovietskeho bojovníka so vztyčenou bojovou zástavou nad oslobodenou bratskou krajinou. Je to bojová apoteóza — oslava, pocta, vďaka, zhmotnená do sochy víťazstva. Celá táto báseň z najpevnejšieho kameňa a kovu vyjadruje myšlienku, ktorú si návštevníci vyslovujú ticho, nepočuteľne: Vďaka vám, bratia! Nezaбудneme!

Slavín, túto krásnu dominantu Bratislavy, projektoval profesor J. Svetlík. Sochári, kamenári, robotníci a inžinieri ju dokončili v roku 1960. Rozčleňuje sa na tri časti: nástupný priestor a monumentálne schodište, cintorín s hromadnými aj individuálnymi hrobmi a napokon oslavný monumentálny pamätník. Sochárska výzdoba v nástupnej časti — Prisaha sovietskych vojakov na bojovú zástavu, frontové utrpenia až po oslavu víťazstva je dielom L. Snopka. Frontové útrapy, bojové strasti zobrazujú plastiky a reliéfy J. Kulicha a T. Bártafaya. Súbor výjavov na vstupných dverách obradnej siene stvárnil R. Pribiš. Postavy dievčat so stuhami a vencami vytvoril J. Kostka. Sovietsky vojak so zástavou — táto dominantna dominanty je dielom A. Trizuljaka.

Zo Slavína, obľúbeného miesta Bratislavčanov, je krásny výhľad na šire podunajské nivy, na striebřistý Dunaj, náhliaci sa do Čierneho mora, ale najmä na hlavné mesto Slovenskej socialistickej republiky, na kvitnúce veľkomesto, žijúce už tri desaťročia v mieri.

Banská Bystrica

V doterajších častiach nášho putovania po hrdinských miestach Slovenského národného povstania navštívili sme, milí mladí priatelia, najvýznamnejšie povstalecké bojiská. Poklonili sme sa pamiatke obetí fašizmu v Kremničke, Nemeckej, Klaku, Ostrom Grúni, Kováčovej a Tokajiku. Boli sme účastníkmi odvážnych letov povstaleckých letcov na letisku Tri Duby, zoznámili sme sa s vysielaním Slobodného slovenského vysielачa. V dnešnej, poslednej časti zájdeme si do starobylého mesta na Hrone, ktoré v roku 1944 bolo strediskom zápasu slovenského ľudu s fašizmom.

Banská Bystrica, jedno z troch slávnych stredoslovenských ban-

ských miest, bola známa svojimi revolučnými tradíciami už v dávnej minulosti. Roku 1525 tu vypuklo veľké povstanie baníkov, ktoré sa stalo signálom k ozbrojeným vystúpeniam robotného ľudu proti feudálom. Za buržoáznej republiky bolo v meste zas vyspelé revolučné hnutie, ktoré pomáhal utvárať aj mladý Klement Gottwald, náš prvý robotnícky prezident. Najslávnejšiu kapitolu v dejinách mesta tvorí však rok 1944, kedy sa Banská Bystrica stala srdcom Slovenského národného povstania.

Bolo to 29. augusta 1944, keď sa

mestom rozliehala strelba z partizánskych zbraní. V meste oslobodenom od Nemcov sa hneď ujal moci revolučný národný výbor a vzápätí — 30. augusta o 11.00 hod. — Slobodný slovenský vysielач oznámil svetu, že slovenský ľud povstal do boja proti nemeckému i slovenskému fašizmu. Od tejto chvíle stalo sa mesto politickým aj vojenským strediskom Povstania. Medzi najvýznamnejšie inštitúcie, ktoré tu začali okamžite pracovať, patrili sekretariát Komunistickej strany Slovenska a Slovenská národná rada. Keď sa ukázala potreba zladit' činnosť partizánskych jednotiek — najdôležitejšej vojenskej zložky SNP — a povstaleckej armády, utvoril sa v Banskej Bystrici aj Hlavný partizánsky štáb. Jeho veliteľom sa stal komunista Karol Šmidke a náčelníkom štábu sovietsky plukovník Asmolov.

K najvýznamnejšej politickej udalosti v Banskej Bystrici počas SNP došlo 17. septembra 1944. Vtedy sa konal v Národnom dome zlučovací zjazd komunistickej a sociálnodemokratickej strany, ktorý navždy odstránil rozdvojenosť slovenských robotníkov. Zjazd zvolil do čela Komunistickej strany Slovenska vedúcich organizátorov Povstania: dr. Gustáva Husáka, dnešného generálneho tajomníka KSCĽ, Karola Šmidkeho a Ladislava Novomeského.

V Banskej Bystrici mal svoje sídlo aj Červený kríž, ktorý organizoval lekársku službu medzi bojujúcimi povstalcami. Ranených partizánov a vojakov ošetrovali v mestskej nemocnici a okrem toho ešte v troch dočasných nemocniciach. Lekári z hlavnej nemocnice neprestali však liečiť ranených bojovníkov ani po ústupe povstalcov do hôr, hoci za takúto činnosť zradcovská slovenská vláda vyhlásila trest smrti.

V polovici októbra 1944 začali nemecké lietadlá podnikať čoraz častejšie nálety na mesto. Zároveň aj napriek hrdinskému odporu partizánskych a armádných jednotiek začali k nemu postupovať aj fašistické pozemné vojská. Za tejto situácie bolo nevyhnutné, aby povstalecké

inštitúcie opustili mesto. Svoje útočisko našli v okolitých horách. 27. októbra povstalecký pancierový vlak, ktorý zhotovili zvolenski železničari, kryje ústup jednotky 2. československej paradesantnej brigády, ktorá ako posledná odchádza z hrdinského mesta.

O tri dni nato zažila Bystrica jeden zo svojich najčiernejších dní. Zradca slovenského národa Tiso najprv ďakuje nemeckým vojskám za potlačenie Povstania v kostole, a potom najhorlivejších vrahov vyznamenáva priamo na námestí.

Banskobystrickým čiernym dňom ako aj celému fašistickému panstvu však Červená armáda urobila čoko-ro koniec. Tieto osudové chvíle ako aj najvýznamnejšiu epopeju slovenského národa pripomína dnes v Banskej Bystrici veľkolepý pamätník SNP.

Vy, mladí priatelia, ktorí raz pôjdete do mesta na Hrone, nezapudnite vojsť do tejto posvätnéj budovy. Jej sály vám pripomenú dni, v ktorých sa rodila naša sloboda.

Tri bralá

RUDOLF FABRY

*Tri skaliská týčili sa ponad smrečné hory:
Jedno bolo ako snehy, druhé farby neba,
tretie bralo odelo sa do plamennej zory
a hneď zapálilo v hore vetry kolo seba.*

*Biele bralo partizánom v zime pomáhalo,
ukrylo ich do záhybov páperových snežných valov.
Partizánov po jaskyniach schovávalo druhé bralo
a to tretie, červenučké, ohníkmi ich zohrievalo.*

*Tie tri bralá bojovali vedno s búrkou, bleskami
v jednom roji s partizánmi po horách a po stržiach.
Prechádzali smrečinami, briezčkami i lieskami,
vrahom cestu zahatali a vrah mal z nich strach.*

*Prvé biele bralo značí v boji čistý štít,
druhé modré bralo značí voľnosť, slobodu.
A to tretie, že sa nedá bez zápalu víťaziť
a že bojovníka žiadne sluby z cesty nezvedú.*

*Odkiaľ som si farby k tým trom bralám vypožičal? —
Bielu, modrú, červenú, hľa, z našej zástavy.
Tridsiatykrát už zástavu v ten slávny deň vztýčia
na pamiatku partizánskych bojov, na ich oslavy.*

*Tridsať rokov uplynulo odvtedy, čo náš ľud hrdý
víťazný boj za slobodu rozpútať sa odhodlal.
S partizánmi bojovali skaly, hory proti smrti.
Kto za pravdu horí, za tým stojí zem i sila brál.*

Oheň

TOMÁŠ JANOVIC

*Keď som býval malý ako ty,
veril som, že oheň vždy je dobrý.
Len čo otec prišiel z roboty,
v našej peci oživali obri.*

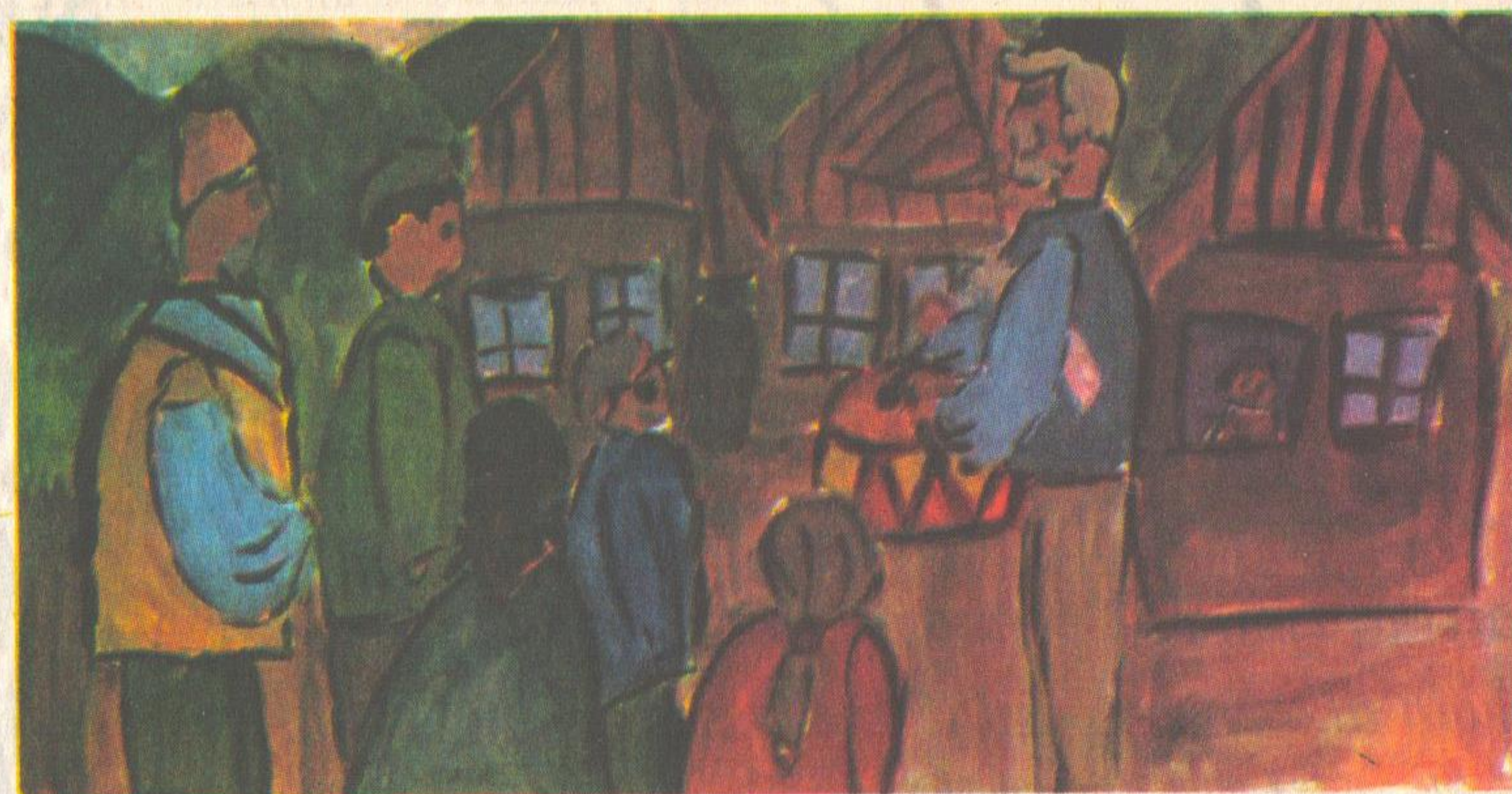
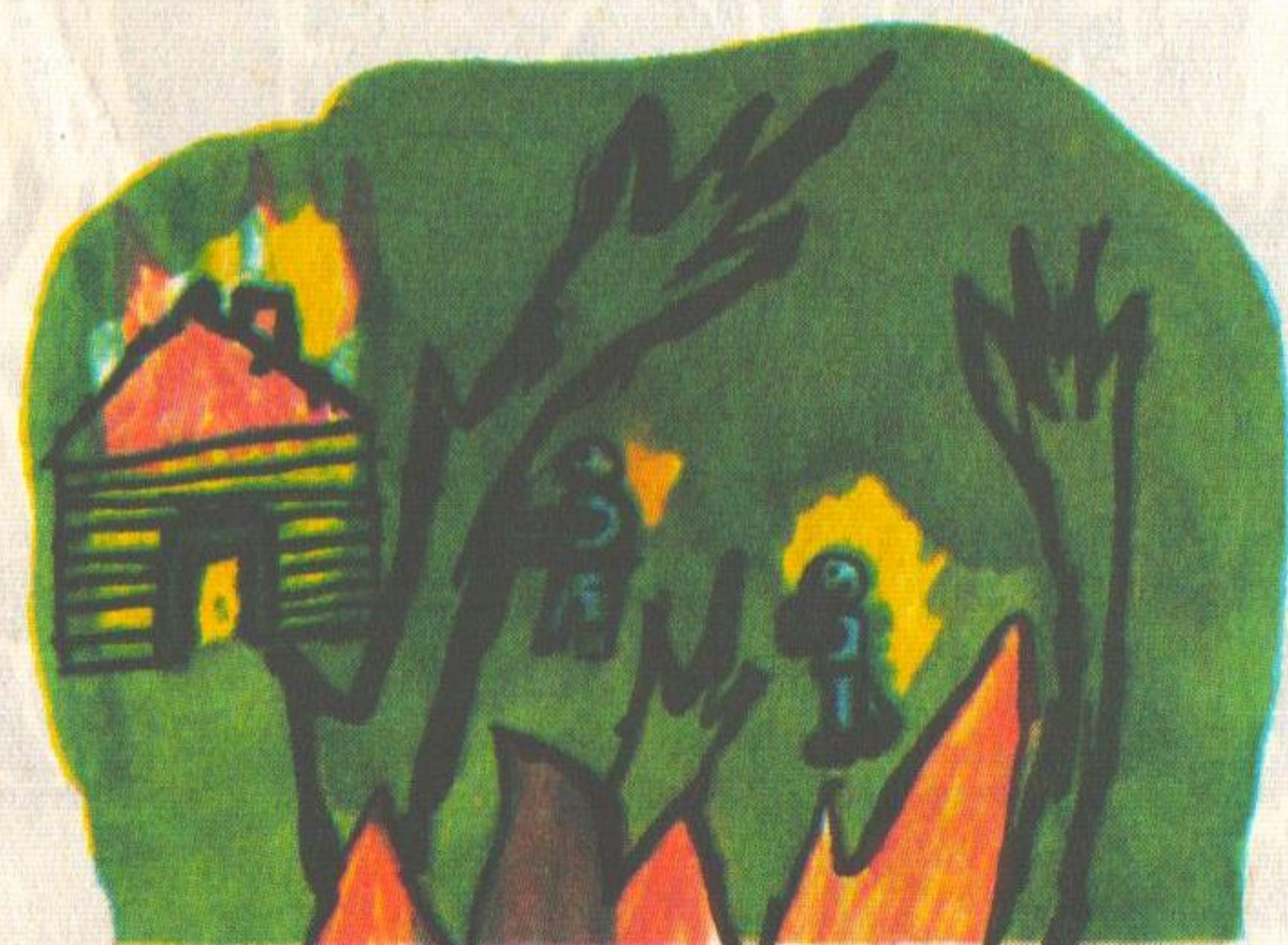
*Mali rozprávkové podoby,
a nie zlostné ako čerti z pekla.
Koľko taký oheň porobí —
mama na ňom sladké buchty piekla.*

*Keď som býval malý ako ty,
hladiac do ohňa som rýchlo rástol.
Otec sa raz vrátil z roboty
a dal svoje tiché ruky na stôl.*

*Vtedy som ja počul slovo Klak
a ten oheň, ktorý klačal v peci,
ožil zrazu ako hrozný drak.
Drak, čo robí samé kruté veci.*

*V spáleniská menil dediny.
Aj bez kľúčov odomykal brány.
Zaplakali ľudia bez viny.
Za nich bojovali partizáni.*

*Keď som býval malý ako ty,
hladiac do kachiel, som veril ohňu.
Teraz, keď sa vraciam z roboty,
spomienky sa vo mne mlčky pohnú...*

Kolaborant

PETER ŠEVČOVIČ

Koncom leta obecný bubeník Šebastián Caňo nadšene čítal mobilizačnú vyhlášku. Chlapi sa vybrali bojovať do Povstania, dni sa čoraz väčšími skracovali, a keď udreli prvé nočné mrazíky, Šebastiánov osmutnený bubon vybubnovával čosi celkom iné: „Kto bude nemeckou hliadkou po zotmení pristihnutý na uliciach bez povolenia vychádzať, pokľadaný bude za banditu a podľa toho s ním aj bude spravodlivo naložené. Najprísnejší trest postihne i tých, ktorí by banditom akokoľvek pomáhali!“

Tri dni predtým partizáni opustili mestečko, väčšia časť zmobilizovaných chlapov sa vrátila domov. Boli zachmúrení a nechcelo sa im o ničom vravieť. Nemci vtiahli nocou na sivých autách, usalašili sa v hotelíku Astória, na fare, v obecnom dome, v bývalej sokolovni i v podaktorých lepších domoch, a začali bačovať po svojom.

Paľa Jonáša škrelo, že počas búrlivých povstaleckých dní nedovolil mu otec vykonať nijaké hrdinstvo. Ešte že to nedovolili dospelí nijakému piatakovi. Nemusi teda nikomu závidieť, ale i tak závidí spolužiakom otcov, ktorí odišli, bojovali, vrátili sa a doma celkom isto rozprávajú najzaujímavejšie zaujímavosti, o akých on ani len nechýruje, lebo má otca lekára. A to je zle, lebo len čo sa Nemci v mestečku poobzerali, pokľadať si nemecký kapitán za česť sám od seba Jonášovcov navštíviť a priniesť pánu doktorovi osobitné nemecké povolenie vychádzať po nociach na ulicu. Táravec Jano Dolák videl, ako si otec s kapitánom pred domom po-

triasajú rukami, a roztrúbil to po svojom. Odvtedy piatáci od Paľa bočia, ani len šprc si s ním nikto nechce cez prestávku zahrať, pretože je kolaborant.

„Veď ty len počkaj, keď bude po vojne a prídu Rusi, veď my ti zmaľujeme ciferník,“ vyškiera sa mu za všetkých Juro Kočan.

Všetko, čo Paľo vie a druhí nie, môže si zastoknúť za klobúk. Nik si nedá kolaborantovi odborne obviazať rozbité koleno, ani prebitú hlavu, ani sarajevom dofaklený prst, ani prášok proti rozboľavenému zubu si od zradcu nikto nevezme. Na jed i na zaplakanie! Ani učiť sa s ním nikto nechce, ani knižky požičiavať, ba ani pitvať potkana či netopiera naozajstnými lekárskeými nožíkmi, pinzetami a klieštikmi.

„Nevšímaj si to,“ utešuje ho pár doktor Jonáš, keď sa mu syn vychytil vyplakať svoje chlapské žiale:

„Keď sa budú zratúvať konečné účty a všetko vyjde najavo, nik sa nám neodváža brýzgať.“

Balil si do lekárskeho kufrika priveľkú hrbu najrozmanitejších liekov a i s mamou sa očividne ponáhľali. Pred domom čakal s rebrinárom gazda Samek z Lazu a tiež súril:

„Pohnú, pán doktorko, ak nedôjdeme za vidna, môžu nás Nemci odstreliť. Ako mi potom žena porodí?“

„Vrátíme sa až ráno,“ zakývali Paľovi z rebrinára a matka mu ešte uložila na srdce, aby za nijakých okolností nikoho cudzieho do domu nepúšťal. Gazda cmukol na kone, voz sa pohol a Paľo v dome osamel. Pozeral sa, ako belasé nebo azúrovie, ultramarínovie, tmavne. Napokon ostalo celkom čierne, posiate iba jagavými bodôčkami hviezd. Z pustých

Socha

(Scénka)

NORA GRAJCIAROVÁ

Osoby:

Katka, šestočná

Jurko, šestočný

Starší chlapec

Socha

Dievča

Katka a Jurko stoja chrbtom obrátení k javisku. Hľadia na sochu ženy, silne osvetlenú reflektorom. Socha môže byť skutočná postava alebo veľká fotografia.

Katka: Pozri, plače a plače. Každý deň. Keby sa aspoň raz usmiala.

Jurko: Prečo chceš, aby sa socha usmiala?

Katka: Takú smutnú sochu som ešte nevidela.

Jurko: Poď bližšie.

Katka a Jurko (približia sa celkom k soche):

Katka: Počuješ ma, socha? Počuješ? Pozri, aké mám pekné mašličky vo vlasoch. Neplač, teta, neplač.

Jurko: Ja mám čižmičky, aj kolobežku.

Chlapec (prichádza s aktovkou v ruke. Vidí, ako sa deti škriabu na sochu. Chvíľu čaká): A vy tu čo robíte?

Katka a Jurko: My... My...

Chlapec: Prichytil som vás pri čine. Ničíte sochy. Hanba!

Katka (s plačom): My sme chceli, aby...

Chlapec: Čo aby...

Katka: Aby socha neplakala!

Chlapec: Čo ste chceli?

Jurko: Prečo sa socha nesmeje ako moja mama? Len plače...

Chlapec: Je to partizánova mama a jej

syn padol v Povstaní. Preto sa socha nesmeje.

Katka: Jej syn umrel?

Chlapec: Umrel. A preto musí plakať.

Katka: Ale už tak dlho plače.

Jurko: Aj Petrikovi umrel dedko, a už neplače.

Chlapec: Sochár urobil takúto sochu, aby plakala. Aby ľudia nikdy nezabudli, že bola vojna.

Katka: Ja by som jej zotrela slzy.

Chlapec: Nie. Slzy jej urobil sochár. A keď sochár urobil plačúcu sochu, tak urobil.

Katka (hladí za odchádzajúcim): Dobre, že odišiel. Čo nám rozkazuje. Zavolám mamu.

Jurko: A čo?

Katka: Nech povie sochárovi, aby premenil sochu. (Vbehne do telefónnej búdky.) Haló! Haló! Vieš čo, mama? Socha plače, povedz ujovi sochárovi, aby jej urobil novú tvár. Takú, ktorá by sa iba smiala. (Smutne skladá

nočných ulíc doliehali iba odmerané kroky nemeckých hliadok a výstražné psie brechnutia.

Kuchynská kukučka odkukala jedenásť, ale mohol Paľo zaspať, keď sa mu v hlave mrvilo myšlienkami? Prečo bral otec toľko liekov, keď k pôrodu netreba takmer nič? Kam teda s nimi šiel? Čo pred ním s mamou zatajili? Čo ak sa videl s rodičmi posledný raz!

Ani na druhom boku nevládal zaspať, ani na chrbte, ba ani na bruchu. Na koho v čierňave studenej noci vzdialení Nemci kričia halt, halt, halt!? Akú smutnú novinu vybrechuje zúrivý psi spevokol? Kam vrčia ťažké lietadlá po začiernenej oblohe?

Kukučka zakukala dva razy a tichučko ostalo len okamih, kým čiesi hánky nezaklopali na domové dvere. Paľo k nim nečujne pribehol, ale váhal. Až keď neznámy dôrazne zabúšil pästou, priduseno sa opýtal: „Kto je?“

„Otvorte! Treba doktora!“ náhlil sa spoza dverí zachrípnutý chlpský hlas.

„Otec nie je doma!“

„Neklam! Zobuď ho, lebo vykrváca človek,“ chlap za dverami sprisnel, a keď Paľo odhasproval, územčistý zamračený chlap vniesol do predsieňa mládenca s boľavým krčom na tvári.

„Tadeto,“ viedol ich Paľo do otcovej ordinácie. „Vy ste partizáni?“

„Povedzme,“ zahučal zamračený. „Prečo nebudíš otca? Pozri!“ ukázal na chodníček krvavých kropají od dverí až k bielemu otomanu, na ktorý položil raneného mládenca. Bol bledý, oči mal zažmúrené a ustato dýchal.

„Naozaj som doma iba sám, môžete sa presvedčiť,“ smutne povedal Paľo, vzal z kúta handru a začal utierať krv. Zamračený ťažko prehltol:

„Prečo akurát dnes nie je doma? Tak rob čosi aspoň ty!“

„Urobím,“ spamätal sa Juro, vybral z otcovej lekárskej skrinky nožnice a začal ranenému rozstrihávať nohavicu, ako raz otec akémusi lesnému robotníkovi, ktorému žrebec skočil na nohu. Aj vtedy bola rana hlboká a plná látkových franforcov, ktoré otec vyberal pinzetou. „Musím to vyčistiť,“ hundral si.

Zamračený odvracal oči, lebo mu prichodilo zle pri pohľade na krv. „A ja to znášam ako nič,“ usmieval sa Paľo, keď predvádzal zamračenému, ako sa na ranu zakladá tlakový obväz. „Tak, a bude zasa chlap!“ povedal napokon zamračenému. „Ešte musí dostať protitetanovú injekciu, ale to ja neviem, injekcie som ešte nepichal. Otec príde ráno, zatiaľ sa vyspí v mojej posteli.“

„Nemôžem ho tu nechať,“ zaľal sa zamračený. „Postrieľali by vás.“

„Je to môj bratanec z Bratislavy,“ žmurkol na zamračeného a bol rád, keď mu zazrel na tvári úsmev. „Otec ho vylieči, veď aj teraz je len preto preč, že išiel odrodiť gazdinú Samekovú a pozrieť pacientov, čo ich má kdesi v hore.“

„Verím ti, si hrdina!“ potľapkal ho usmievavý po pleci a povedal Andrejovi, aby sa nebál, že je v bezpečí. Potom ho po chlpsky bozkal a bral sa preč poza humnú, lebo z ulice sa približovali nemecké hlasy. Nieкого hľadali.

Andrej už tuho spal v Paľovej posteli, keď na dvere zabúchal nemecký kapitán s dvojicou samopalnikov. „Herr doktor! Herr doktor!“ vykrikoval. Paľo otvoril dokorán oblok a vyklonil sa z neho ku kapitánovi:

„Som sám doma. Otec išiel rodiť na Laz, aj s mamou. Mám prísny rozkaz nikoho nevpustiť!“

„Dobře! Věřím ti!“ usmial sa kapitán. „Tatínka nikdo nehledal?“

„Nik. Ale ak máte pre mňa čokoládu, môžete mi ju dať!“

„Přinesu. Zítřa,“ odkýval mu nemecký kapitán a rýchlo sa zvrhol, lebo odkiaľsi sa znova ozvala strelba a krik.

telefónne slúchadlo.) Zložila. Nechcela počúvať.

Jurko: Iste sa nahnevala.

Katka: A keby sme to urobili my dvaja. Tam, kde má socha slzy, dáme trochu ružovej plastelíny, a kde ústa, pridáme červenú...

Jurko: Myslíš, že by sa to dalo?

Katka: Dalo.

Jurko: Tak prines!

Jurko (chvíľu stojí, potom si sadne na lavičku oproti soche. Hladí na ňu, potom privrie oči. Vtom sa zrazu socha mení na skutočnú bytosť a usmeje sa na Jurka.)

Socha: Nechajte mi slzy, deti. Plačem za všetky ženy, ktorým niekto umrel vo vojne. Plačem, aby ľudia nezabúdali, ako bolí vojna.

Katka (pribehne natešene s balíčkom v ruke): Tu je plastelína, môžeme začať.

Jurko: Nie, socha nechce.

Katka (prekvapene): Že nechce? Čo to vravíš, Jurko?

Jurko: Nechce. Vraví, že nechce.

Katka: Tak to urobím sama, vieš! (Čupne si vedľa sochy, rukami začne akoby modelovať. Pracuje. Čupí v tejto póze, svetlo nad ňou zhasína a zasvecuje sa nad mikrofónom, pri ktorom stojí dievča a rozpráva za Katku.)

Dievča: Spravím sochu, krásnu sochu, najkrajšiu na svete. Nebude plakať. Bude to veselá, pekná teta ako moja mama. Pri nej urobím druhú sochu, veľkého, mocného uja, ako je môj ocko. Za ruku budú viesť šťastné dievčatko, ako som ja. Na tej soche bude všetko iba krásne... nebude tam ani slza.

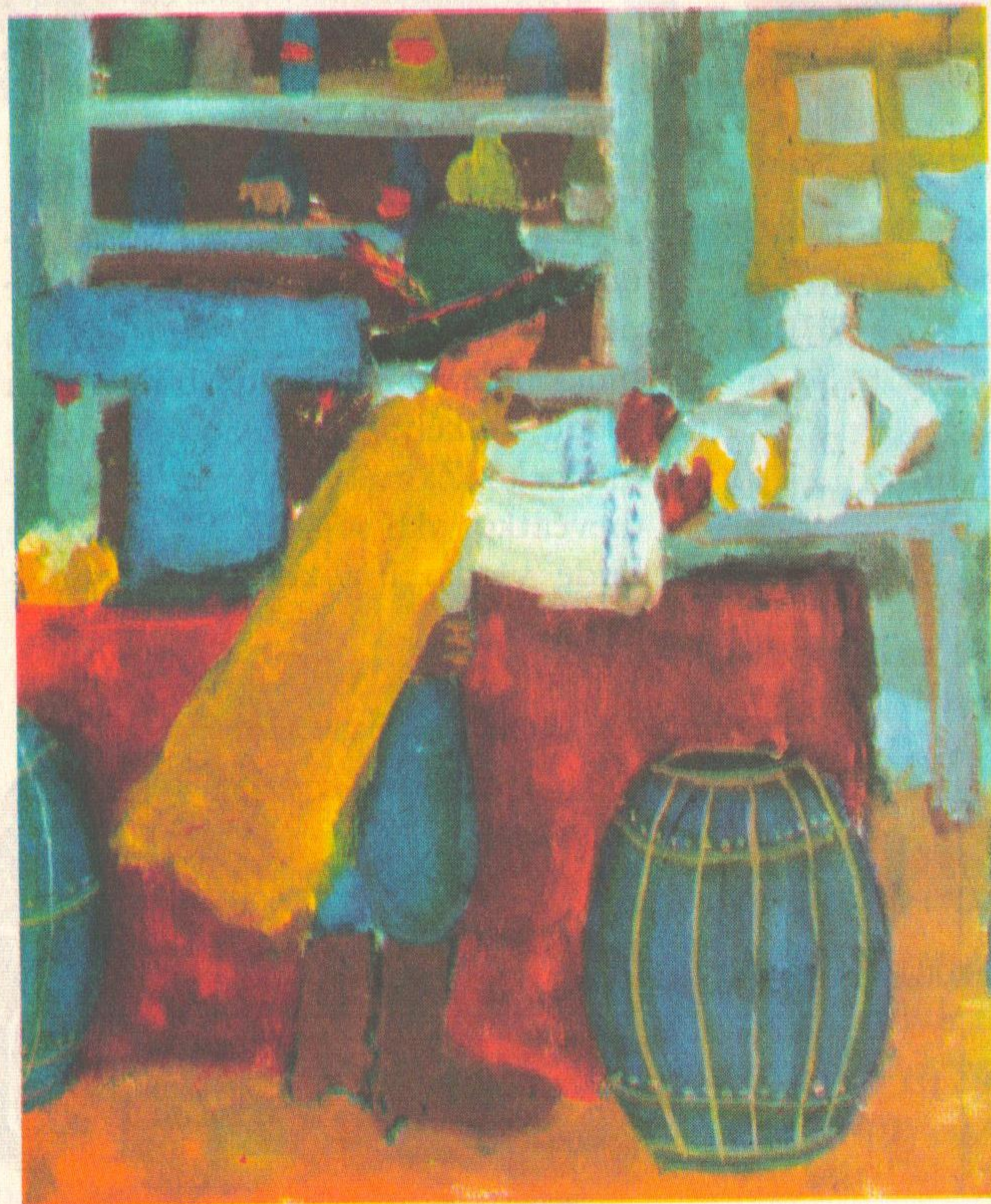

Partizánska stávk

JÁN ŠTIAVNICKÝ

Pán Prieger bol náramne pyšný človek. Hlavu vždy nosil dohora, akoby cez nosné dierky chcel rovno do slnka streliť, a kolená by bol najradšej nezohýbal. Jeho pýcha však ešte narástla, keď začal nosiť gardistickú uniformu. Každé ráno mu ju musel učeň starostlivo vykefovať, a keď na čiernom golieri našiel čo len jednu smietku, kričal na učňa, až sa celý dom ozýval. Vo vŕzgajúcich čižmách prešiel po raňajkách po svojom obchode, kde sa dával od tovaríšov honosne oslovovať „pán veliteľ“. Potom vykročil do šenku na okraji rínku. Popíjal tam víno, a keď našiel niekoho vhodného, trúsil mu rovno do ucha reči o tom, aký je on chlap na mieste, lebo v celom chotári niet jediného partizána.

Beda tomu, kto v taký deň sadol k jeho stolu. „Kuš!“ skríkol a už siahol rukou za pištoľou,

ktorú nosil na boku. „Zmizni od môjho stola, ak nechceš tancovať nad guľkami!“

Hneď ako vypil prvý pohár vína, rozhladol sa, o koho by mohol aspoň rečou zavadiť. Pri pulte zbadal baču Ondreja. Chlap to bol štúply, i rôčkov mu už dosť na pleciach sedelo, ale kde nestačil silou, tam si šikovnosťou pomohol.

„Hej, Ondrej, poď ku mne!“ zavola na baču Prieger cez celú krčmu.

„Nerád ja pri veľkých pánoch blízko stojím,“ odpovedal posmešne bača. „Radšej ich zďaleka počúvam.“

„A to už prečo?“

„Lebo sú horší ako mrákava na oblohe. Z tej aspoň dopredu zahrmi, ale z panských dlaní môžeš dostať i bez hrmenia.“

Pri takej smelosti sa k bačovi Ondrejovi obrátila polovica šenku, ale pán Prieger akoby posmešok nebol počul. Rozohlnal sa rukou okolo seba a hlasno povedal:

„Ale i tak môžeš povedať všetkým, že v lesoch nášho chotára niet partizánov. Boja sa ma ako čert svätenej vody!“

„Na nich to asi nemá veľký účinok,“ zasa sa zadrpil do gardistu bača, „lebo jedného som videl, keď som sa spúšťal Skrúcenou dolinou.“

„Jeden nie je nič,“ buchol pästou o stôl pán Prieger. „Desať by si ich nezohlnal, aj keby si všetky doliny nášho urbárskeho lesa prechodil.“

„Ja po nich chodím, a len to môžem povedať, že by sa našli i viacerí.“

„Nenašli!“ skríkol veliteľ.

„Našli!“ zaťal sa bača Ondrej, i keď oheň, nad ktorým tancoval, bol poriadne horúci.

„Ja som ich s mojimi gardistami odtiaľ vyhnal!“ búšil sa do prs pán Prieger. „Už sem neprídu!“

„A ja zasa,“ pomaly vykročil ku veliteľovi bača Ondrej, „ich s mojimi valachmi po stráňach stretávam. Sadneš si pod jedľu a spoza nej sa ukáže partizán so samopalom.“

„Vymýšľance!“

„Ak takto reč skrúcate, pán veliteľ,“ stiahol ústa bača, „do stávky sa obidvaja postavme.“

„Akej?“

„Takej... partizánskej.“

„Ja ti nerozumiem,“ upil si z pohára vína veliteľ, aby sa mu rozum šikovnejšie hýbal.

„Pozrite sa,“ vystrčil pred seba palec bača Ondrej. „Pozajtra je nedeľa. Prídte na môj košiar. Mám ho i s kolibou postavený na Zbojníckom stolci. Odtiaľ dobre vidno do Skrúcenej doliny. Keď cez ňu od východu do západu slnka neprejde desať partizánov, vyhráte vy...“

„A čo to bude?“ rýchlo sa opýtal veliteľ.

„Jedna dojka za každého, ktorý do desiatky bude chýbať,“ spokojne povedal bača Ondrej. „Vy zasa mi za každého partizána, ktorý bude nad desať prstov, dáte tisíc korún.“

„Dám!“ tresol veliteľ bez rozmýšľania bačovi do dlane.

Bača Ondrej sa večierkom pustil naspäť k salašu na Zbojníckom stolci. No nešiel domov, ale sa vyštveral na druhú stranu do Skrúcenej doliny. V hlbokom jedľovom lese, po chodníku, ktorý nebolo ani vidieť, došiel až k Bielemu kameňu.

„Stoj!“ ozvalo sa spoza neho. Potom sa vystrčila hlaveň samopalu a partizán na stráži sa opýtal:

„Heslo?“

„Jánošík!“

„Dobre... Môžeš ísť ďalej.“

„Kde je veliteľ?“

„Vo svojej zemľanke.“

Ledva bača otvoril dvere, už ho privítala ostrá

voňa tuhého tabaku a vystretá ruka Nikolaja, ktorý velil partizánskemu oddielu.

„Čože si mi priniesol?“ opýtal sa Nikolaj lámanou slovenčinou.

„Potrebujem tvoju pomoc.“

„Ty si nám pomohol v zime, keď nás bieda gniavila zo všetkých strán... ak budeme môcť, pomôžeme i my tebe. Hovor!“

„Stavil som sa s gardistickým veliteľom v meste!“

„Fííí!“ zapískal Nikolaj. „Máš ty ale kamarátov!“

„Neodsudzuj, kým nevieš koniec,“ vzoprel sa bača. „Keď stávkou vyhrám, peniaze i tak pôjdu do partizánskej kasy. Len partizánov musí byť hodne viacej ako desať a v nedeľu musia cez Skrúcenú dolinu prejsť.“

„Ozbrojení?“

„Akože! V plnej partizánskej paráde.“

Teraz sa zachmúril Nikolaj.

„Keď ti ja mám všetkých partizánov sedem.

A z toho ešte štyria musia strážiť tábor.“

„Kde sú ostatní?“ vyhrklo z baču Ondreja.

„Do doliny som ich poslal. Dostali sme správu, že Frickovia tanky vezú na front. Nuž im ich aj s mostom pošlú do rieky.“

„Kedy sa vrátia?“

„Skôr nie ako v nedeľu v noci. Cez deň sa musia ukrývať a vracat sa môžu len za tmy.“

„Ech, to je patália!“ zlostne udrel palicou o zem bača. „Keď stávkou prehrám, gardistisko od pýchy pukne.“

„Niečo musíme vymyslieť,“ chodil hore-dolu po zemľanke Nikolaj. Silnými rukami udieral do drevených trámov, akoby ich chcel prelomiť. Naraz zastal a búšil baču Ondreja do prs. „Mám partizánov! Mám!“

„Kde?“ neveril mu veľmi bača.

„Pod so mnou... Ešte dnes všetko dojednáme!“

Vykročili na opačnú stranu, ako ležal Zbojnický stolec i Skrúcená dolina. Už sa blížilo k polnoci, keď vyšli z lesa na širokú lúku. Bača Ondrej hneď vedel, že došli na Jeleniu stráň, ktorá bola široko-ďaleko známa ako najlepšia horská lúka. Všetko na lúke voňalo, lebo ju práve pokosili. Pod rozložitou jedľou mali kosci malý ohník, okolo ktorého sedeli a rozprávali sa.

„Sadnite si medzi nás... Nepohrdnite slaninkou.“

„Času nemáme,“ nesadal si Nikolaj na ponúknuté miesto, a porozprával gazdom, ako bača

Ondrej stávkou s pánom Priegerom zdvihol. Chlapi počúvali, prikyvovali hlavami, a keď Nikolaj skončil, jeden z gazdov povedal:

„Keď o takú vec ide, pomôžeme...“

V nedeľu ráno ešte za tmy prikvitol ku kolibe v gardistickej uniforme pán Prieger. Spokojne sa posadil na klát a zahľadel sa do doliny. Keď slnko vyšlo a nijaký partizán neprešiel cez Skrúcenú dolinu, obrátil sa k bačovi Ondrejovi:

„Daj valachom zohnať desať oviec, nech si celý deň oči nekazím... I tak neuvidíme ani jedného partizána.“

„Slnko ešte nezapadlo,“ vycedil pomedzi zuby bača.

Lenže prišlo i poludnie Skrúcená dolina bola stále prázdna. Tiene sa už natiahli vyše chlapa, a stále nič. Veliteľ sa nadúval od pýchy ako moriak a doberal si baču Ondreja. Ten si klobúkom zaclonil oči a len pozeral do doliny a pozeral. Naraz skríkol:

„Ide!“

Naozaj! Krížom cez dolinu kráčal pomaly partizán so samopalom prehodeným cez plecia. Za ním druhý, tretí, štvrtý...

Čím viac ich bolo, tým sa pán Prieger menším robil.

Rovných štyridsať ich bolo.

„Tak,“ vystrel dlaň bača, keď sa už ďalší neukázal. „Prehrali ste, pán veliteľ, a bude vás to stáť rovných tridsaťtisíc. Keby sa im to zdalo priveľa, zapískam, aby sa partizáni vrátili.“

Prieger nepovedal nič, vytiahol z vrečka peňaženku a odrátal peniaze. Ani sa s bačom Ondrejom nerozlúčil, rýchlo trielil nazad do mestečka.

Bača Ondrej zanesol peniaze partizánom, ani korunu si nenechal, veď vedel, že prídu do rúk tých, ktorým Frickovia uškodili. Keď sa vracal, polohlasne si dudral popod nos:

„Dobre Nikolaj všetko vymyslel, veru dobre...“

Partizánsky veliteľ totiž ku svojim chlapcom pripojil aj koscov z Jelenej lúky, aby ich bolo viac. Nemal toľko ani samopalov, ale šikovní chlapi si ich vystrúhali z dreva.

Ani nie o dva mesiace neskoršie dostali aj kosci z Jelenej lúky a okolitých dedín skutočné samopaly, ktoré noc čo noc spúšťali lietadlá medzi pripravené ohne. A keď s nimi začali zostupovať dolu do mestečka, bolo po pýche pána Priegera. Utekal preč medzi prvými... O partizánskej stávke baču Ondreja sa však v mestečku hovorí dodnes.

Výlety do podzemia

Domov partizánov

Za dávnych čias bývali jaskyne domovom našich predkov, ako sme spomínali pri zastavení sa v Dzeravej skale a Domici. Neskôr, keď si už ľudia stavali príbytky z hlíny, kameňa i dreva, slúžili jaskyne ako útulok drevorubačom, pastierom a poľovníkom, ale vyhľadávali ich aj hľadači pokladov a zlata (jaskyne vo Vysokých Tatrách). V čase vojen a nepokojov sa stávali spoľahlivým úkrytom ľudí. Nikdy už nikto nezráta, koľko našich prapradedov si v nich zachránilo život. Bývali útočiskom aj v čase cholery, moru či iných epidémií, ktoré vyľudňovali celé dediny, mestá i kraje. Smutnou pamiatkou na tie kruté časy sú možno aj detské kosti v jaskyni pri Trenčianskych Tepličiach.

No najslávnejšiu úlohu zohrali naše jaskyne počas druhej svetovej vojny, a najmä v slávnom Slovenskom národnom povstaní, ktorého tridsiate výročie oslavujeme v tomto jubilejnom roku. V jaskyniach si ľudia skrývali požíveň, hľadali úkryt pred zloreným fašistickým nepriateľom, stávali sa prechodným domovom partizánov. Ľuďom z okolia Dobšinej poslúžili jaskyne Psie diery, ktoré sú údajne spojené s Dobšinskou ľadovou jaskyňou. Ak zjídeme do Mažarnej, dozvieme sa, že jedna z chodieb sa nazýva — na jaskyňu trochu nezvyklo — Granátová. Po oslobodení v nej našli granáty a názov chodby tak uchováva spomienku na časy spred troch desaťročí, keď bolo treba bojom a krvou vykúpiť náš dnešok. Rekord z tých čias zrejme prislúcha Mojtínskej jaskyni — ukrývalo sa a žilo v nej vyše 150 ľudí — ako v menšej osade.

Z Tunelovej a Zbojnickej jaskyne

pri nich postojí, zdá sa mu, že počuje nástroj hrať. Melódiu o nekonečne plynúcom čase, symfóniu o stvoriteľskej moci prírody.

Po zjavnom úspechu v liečbe astmy v Gombaseckej jaskyni skúšali naši vedci liečivosť Bystrianskej jaskyne. Ukázalo sa, že aj ona má liečivý vzduch, i celé prostredie. Mnohým pacientom sa v nej uľavilo, mnohým vrátila dobrý dych. Výsledky z leta 1973 sa ešte spracúvajú, no všetko nasvedčuje, že sa stanú podzemnými sanatóriami.

Pacienti, ktorí sa budú liečiť v Bystrianskej jaskyni, iste neraz zastanú pri kovovej doske na skalnej stene a prečítajú si, že tu pred tridsiatimi rokmi v nerovnom boji padol partizán Janko Krupa z Valaskej. V mlkvom zadumaní vzdajú hold mladému bojovníkovi, ktorému bola jaskyňa, tak ako mnohým jeho druhom, domovom aj pevnosťou v čase najväčšieho boja slovenského ľudu za svoju slobodu. V. F.

Práčka

JÁN BEŇO

Voda žblnkoce na strmine, pod jelšami konča záhrady spomali na hĺbočine. Voda je dobrá. Do nikoho nezabrdá, nikomu sa neposmieva. Čo sa odrazí v jej zrkadle, nechá si pre seba.

Zuzka Ostrihoňová najradšej plače pri vode. Keď dostane bitku alebo pre niečo iné jej začnú tiecť slzy, ide si k rieke vylievat' žiaľ. Prejde cez záhradu a už je pri vode. Tam sa vyplače a upokojí.

Je septembrový deň, slnko pekne svieti. Do školy sa nechodí, mama na ňu nezdvihla ruku, a deväťročná Zuzka stojí skoro po kolená vo vode a plače. Niekoľko slz jej už padlo do riečky — tá ich zanesie do rieky, rieka do Dunaja a o veľa-veľa dní sa drobné slzy Zuzky Ostrihoňovej dostanú do veľkého mora. Lenže na to ona teraz nemyslí. Inšieho je jej ľúto, nie svojich slz.

Veselo cupkala k rieke. Niesla pred sebou starý lavór a v ňom na kópke bielizne svoj malý piestik, ktorý jej závidia všetky dievčence z horného konca dediny. Piestik je pekný, vyrezávaný. Spravil jej ho strýko Ondrej a povedal:

„Keď budeš dievka, spravím ti väčší a ešte krajší!“

Položila lavór s bielizňou na veľký kameň pri brehu a vrátila sa do domu po mydlo. Cestou si myslela — ako dobre, že chlapčiská nelozia poza záhrady za rybami! Nikto ju nebude pokúšať pri praní, hádzať kamene blízko nej, aby ju voda ošpliechala. Všetko pekne operie a vyplácha, košeľu, ponožky i vreckovky. Vystrie ich na plot, a keď podvečer príde ten vysoký mladý partizán, pyšne mu povie:

„Všetko som vám poprala! A už to aj uschlo!“

Vracia sa Zuzka Ostrihoňová do záhrady a srdce sa jej naraz rýchlejšie rozbúcha, lebo zbadá Števa Halaja, ako sa zakráda cez vodu popod jelše. Beží k lavóru a vie, že je zle. Kde je Števo, tam sa zle robí. On je ten najhnusnejší chlapec, čo jej od malička nedá pokoj a prekvapí ju ako zlý duch vtedy, keď to najmenej očakáva...

„Čo si mi to spravil?“ zúfalo vykrikuje dievča pri vode.

Števo trieli hore susednou záhradou a Zuzka Ostrihoňová sa rozbehne dolu riekou za svojou bielizňou. Nehľadá na to, že sa zamočí, necíti ostré kamene pod nohami, ale všetko aj tak nedobehne a nepochytá. Stojí pri hladkom kameni nad lavórom, v ktorom chýbajú dve ponožky a jedna vreckovka. Slzy jej kvapkajú do vody, ale tá tečie stále jedným smerom, odnáša ponožky a vreckovku do Hrona, do Dunaja, do mora... Možno ich niekto chytil, ale čo ona, nešťastnica, čo ona spraví, keď sa zvečeri a na dvore zastane pekný mladý partizán, ktorému sama ponúkla, že mu to poperie ona, a nie mama?

Spomenie si v tichom plači, ako raz rozbila Števovi Halajovi hlavu. Vtedy ešte nechodili do školy a on jej vopchal za krk chrústa. Mala som mu ju tak rozbiť, aby mi dal navždy pokoj! Mala, mala, ale čo už teraz?

Vzdychne si a smutne perie. Smutne vešia, a ešte smutnejšie čaká. Radšej mohol piestik odplávať, strýko Ondrej by spravil druhý. Takáto hanba... Nahnevá sa na ňu a nikdy viac sa v ich dvore neukáže. Darma sa bude vyhovárať, také niečo sa môže stať len zlej a nešikovnej práčke.

„Ty-ty-ty, dievčisko nepodarené!“ počuje mamu nadávať pred partizánom, zacíti buchnúť v chrbte. „Vidíte, akú mám dcéru?!“

A Števo? Behá si, vyškiera sa, ide s partizánmi na ryby. Strelí partizán do vody, vystrekne dovysoka, a keď sa utíši, plávajú ryby hore

bruchami. Chlapčiská poskáču do riečky, chytajú šmykľavé podustvy, jalce a mreny, do trávy ich vyhadzujú. Ktorú nechytia — nechytia. Voda ju nesie ďalej a nikto ich za to nehreší.

Zuzka Ostrihoňová nevie obsedieť. Nedokáže trpnuť kdesi v kúte a čakať, čo príde. Žiaľ sa v nej premenil na zlosť a tá ju dvíha a popchýna. A veru idem! — povie si a vyberie sa do Halajov. Vykričí, nažaluje naňho, nech! Nech vedia, čo zas vyviedol ten ich škero vyškereňý! Jeho najstarší brat tiež išiel k partizánom. Ako by sa jemu páčilo, keby mu naraz zmizli dve ponožky a vreckovka? Ako by sa to páčilo jeho mame?

Ide o päť domov nižšie a húta, že jej ich možno dajú. Veď Karol nechal niečo doma — priloží ich k ostatným a ten partizán ani nič nezbadá...

Uľaví sa jej a dosť smelo vchádza do Halajovie dvora. Nikto nie je vonku, ale dnu — čo sa to tam robí? To nie je krik, to nie je zvada... Za oknom ktosi lamentuje. Skrytý plač ju pristaví, chladnou rukou jej siaha na hrdlo. Potom vybuší dverami a pritlačí ju k stene. Naširoko otvorenými očami hľadá Zuzka na ženu, čo vychádza von bez šatky a dvíha ruky nad hlavu ako nepričetná.

„Syn môj radostný! Moje dieťa drahé! Zabili mi ňu, zabiliiii...“

Števova mama kvili na dva kroky od Zuzky, nevidí stárnuté dievča s pästičkami pritlačenými na prsia. Potom ju zbadá cez slzy a zaprosí v tichom plači, čo vchádza až kdesi do kostí.

„Zuzka moja, bež za Števom, brata mu Nemci zabili!“

Dievča chvíľočku stojí ako stĺp, potom sa nadýchne a beží.

Prebehne pomedzi domy, zastane na lúkach. Nemusí ich hľadať, hneď zbadá na brehu, kde sa riečka zatáča, skupinu chlapcov okolo troch partizánov. Váš Karol, Števo, vášho Karola... opakuje si v behu a vidí pred sebou skrivenú, prosiacu tvár matky. Števo sa obracia, prvý ju zazrel, hlava sa mu belie, keď ukazuje na ňu.

„Nevyškieraj sa, Števo, nevyškieraj!“ prosí ho mlčky Zuzka Ostrihoňová.

Už na ňu hľadia skoro všetci, už počuje Števohlas:

„Aha, práčka k nám beží!“

Zastane pri nich, Števo chce ešte dačo povedať, ale Zuzka skríkne:

„Ticho buď, Števo!“

Už sú prekvapení, už vidia na nej, že nepribehla preto, aby sa pridala ňu, kde nepatrí.

„Čo sa stalo?“ pýta sa partizán s puškou v ruke.

A ona sa díva len na Števa, aj prstom naňho ukazuje. Prstom označuje — on, preňho som pribehla, a Števo bledne, cíti, že to nie je pre košeľu, ponožky a vreckovky, ktoré jej vysypal do vody, nie je tu preto...

„Jeho mama ma poslala! Brata mu... zabili...“

Všetky oči sa obrátili na vydeseného Števa. Stojí tam, jeden pred všetkými ako v škole pred tabuľou, a nevie slova povedať. Najstarší partizán ho chytil okolo pliec a vtedy Števo Halaj potiahol nosom, zafík a vykrikuje priškrteným hlasom:

„Braček môj!“

Zuzka pristúpi celkom k nemu a povie:

„Pod' hneď domov!“

Števo dýcha otvorenými ústami, zimomrivo stiahne plecica, ale vtedy ho už spolužiačka drží za ruku.

„Pod'!“

Zmykne ho, a keď chlapec chce bežať, tak ho zas pridrží. Bežať sa nepatrí. Bežať je teraz pochabé a tak rýchlo kráčajú k dedine. Zuzka Ostrihoňová o pol kroka vpredu a Števo Halaj so zvesenou hlavou ako mladší brat, ktorý niečo vyparatil a dáva sa poslušne odvieť domov.

Literárna súťaž

Predstav si, že sme sa vybrali po partizánskych chodníkoch a na posedenie pri ohníku so spisovateľmi, ktorí nám vo svojich knižkách priblížili slávne dni Slovenského národného povstania. Vieš, kto by prišiel? Hana Želinová s Jakubkom, Viera Handzová s Madlenkou, Ferdinand Gabaj s príbehmi z kapitánovho zápisníka, Helena Križanová-Brindzová s Poštárikom, Miloš Krno s knihou Vrátim sa živý, Ján Lenčo so zborníkom Gulometný pás, Peter Sever s Malými partizánmi, Ján Beňo s knižkami Jeden granát pre psa a Škola sa začína v máji, Ján Štiavnický s Modrými diablami, Rudo Moric s Explóziou a Snom o chlebe, Milan Ferko s knižkou Keby som mal pušku, Ondrej Sliacky s knihou Odpustte, mamička... a priniesli by sme si i Tri rozprávky a Kroniku Petra

Milí priatelia, s Vašimi odpoveďami na 8. literárnu súťaž sme nemali lažkosti, pretože všetky (okrem dvoch) boli správne a zneli: 1. Pionierske srdce a 2. Timur a jeho družina od Arkadija Gajdara.

Knihu posielame týmto súťažiacim:

Dušan Turčan, Lipovník
Žuzka Benčová, Bratislava
Vladimír Boško, Prievidza
Soňa Humeníková, Smolník

Ivan Labant, Pusté Úľany
Elena Hrivňáková, Viglaš
Miroslav Cvik, Plavé Vozokany
Eliška Greždová, Prašice
Žiaci 5. roč. ZDŠ Hokovce
Dušan Hesek, Kúty

Filemnického. Najprv by nám všetci rozprávali o dňoch, na ktoré sa ešte nemôžeme pamätať, a keby sme sa spýtali na deti, ako žili a ako sa hrávali pred tými tridsiatimi rokmi, otvorili by knižky:

Beník spod plechu cíti, že ak tú guľku nedostane von, bude mať veľkú hanbu. Keby mohol, prstami by strhal ten obal, čo ju skrýva.

Potvora jedna, však ja ťa rozbijem! Udrie z celej sily, udrie druhý raz — — — a vtedy sa to stane. Výbuch, ktorý nikto nečakal, po ňom detský vresk.

Beník je ticho, vstal a je taký preľaknutý, že nevie hlásku vydať zo seba. A on by mal revať, on jediný! Kameň je začadený od výbuchu, a len vtedy si uvedomí, čo sa mu stalo, keď na ten začadený kameň vidí spadnúť veľké červené kvapky. Kvap! Kvap! Jeho krv.

Boli sme na mieste; vybadala som to z toho, že do noci zahúkala sova. Kto kedy počul, aby sova húkala v takýto čas! Sova sa bojí dažďa, musí to byť znamenie pre Jakubka.

Aj bolo. Jakubko zhodil batoh, priložil k ústam obidve dlane a horou sa v tej chvíli rozchichotala hrdlička — tak ako na Jána.

To som už i ja rozväzovala popruh batoha, ale batoh mi zložili čiesi silné ruky. Čie, neviem, lebo chlap stál za mnou a ja som sa nechcela obzerať.

„Si statočný, babenka,“ povedal potom mladý hlas za mojím chrbtom a ja som sa dala rozmyšľať, kde som ho počula.

Jakubko vošiel s chlapom do mladiny, odkiaľ zaznieval ich šepot. A ja som ešte stále neutrafila, či to bol hlas. Povedomý mi bol, taký, na aký sa nedá zabudnúť a ktorý sa preto nemení, lebo zostáva iba v pamäti.

„Podte, babenka,“ povedal Jakubko a chytil ma za ruku. Vrátili sme sa ticho, opatrne.

Obe príhody iste poznáš a vieš napísať, z ktorých sú knižiek. A pretože si myslím, že si o Povstaní rád pár knižiek prečítaš, napíš, ktorá sa Ti najlepšie páčila.

Aj tentoraz sa teším na Tvoje odpovede.

Tvoja kamarátka Magda

6 × o SNP

Partizánske hnutie

Pred vypuknutím Povstania bolo na Slovensku asi 5000 partizánov. V októbri 1944 ich počet vzrástol až na 18 000. Partizáni boli armádou komunistickej strany a pracujúceho ľudu. Ich hlavným vojenským orgánom bol Hlavný štáb partizánskeho hnutia v Československu, ktorému velil Alexej Nikitič Asmolov.

Internacionálna pomoc v SNP

V boji proti fašizmu zúčastnilo sa na Slovensku asi 3000 sovietskych občanov, vyše 1000 Čechov, 400 Francúzov, 100 Srbov a Chorvátov, 200 nemeckých antifašistov, 100 Poliakov a rad príslušníkov iných národov.

Frontové divadlo

Počas SNP pôsobil na povstaleckom území desaťčlenný umelecký súbor, ktorý založil Andrej Bagar. Súbor vystupoval v nemocniciach, kasárňach a neraz i priamo v bojových priestoroch.

Nové slovo

Dnešný politicko-kultúrny týždenník Nové slovo vznikol počas Povstania na podnet dr. Gustáva Husáka. Časopis mal vysokú úroveň a bol významným zdrojom bojovej morálky vojakov a partizánov.

Prvý čs. stíhací letecký pluk v ZSSR

Bol súčasťou 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a počas SNP bojoval na Slovensku. Skladal sa z 21 sovietskych stíhačiek La-5. Umiestnený bol na letisku Zolná pri Zvolene.

Muničná továreň

Na Červenej jame pri Troch Vodách bola zriadená muničná továreň, ktorá zásobovala povstalcov protitankovými a protipechotnými minami. Továreň neprestala pracovať ani po ústupe povstalcov do hôr.

Slniečko

MESAČNÍK PRE DETI

vydávajú Mladé letá, slovenské vydavateľstvo kníh pre mládež. Adresa redakcie: 801 00 Bratislava, Klincová ul. 35/a. Telefón 681-58. Šéfredaktor Ján Turan, výtvarno-technický redaktor Ondrej Máriássy. Tlačia Polygrafické závody, n. p., Bratislava-Krasňany. Rozširuje PNS. Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma každá pošta i doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia tlače, 805 10 Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vychádza každý mesiac okrem júla a augusta. Cena výtlačku 3 Kčs, ročné predplatné 30 Kčs. Neobjednané rukopisy redakcia nevracia.

Slniečko k 30. výročiu SNP

V snahe upriamiť pozornosť detí na hrdinský boj slovenského ľudu proti fašizmu rozhodla sa redakcia Slniečka nechať ilustrovať svoje slávnostné číslo k 30. výročiu SNP Ludovým školám umenia na Slovensku. Tento redakčný podnet stretol sa s veľkým záujmom, čo svedčí o tom, že pokrokové tradície protifašistického boja sú živou súčasťou výchovy našej najmladšej generácie. Keďže redakcia mohla použiť iba obmedzený počet ilustrácií, vydavateľstvo Mladé letá rozhodlo sa pripraviť z kompletného výtvarného materiálu samostatnú výstavu.

Ilustrátori čísla sú:

Peter Bohuš, 9 r., Banská Bystrica (str. 1).
Lubica Fabiková, 14 r., Zvolen (str. 3).
Martin Gimerský, 8 r., Prešov (str. 4).
Ludovít Miartuš, 10 r., Banská Bystrica (str. 5).
Zdeno Žilinský, 10 r., Košice (str. 7).
Aneta Tkáčová, 10 r., Kežmarok (str. 8).
Viera Tomášiková, 10 r., Kežmarok (str. 9).
Viliam Šnábel, 9 r., Bardejov (str. 10).
Ján Mikita, 9 r., Bardejov (str. 11).
Rudolf Marček, 8 r., Martin (str. 12).
František Šmigrovský, 13 r., Malacky (str. 13).
Ján Jurík, 13 r., Žilina (str. 14).
Michaela Kolesárová, 15 r., Martin (str. 15).
Martin Vrzala, 10 r., Martin (str. 15).
Iveta Salayová, 13 r., Bratislava (str. 16).
Soňa Kováčová, 13 r., Martin (str. 18).
Kamil Dutko, 11 r., Bardejov (str. 18).
Jozef Baláž, 9 r., Prešov (str. 19).
Miroslav Mikula, 10 r., Bratislava (str. 20).
Viera Hanispáková, 12 r., Moldava nad Bodvou (str. 20).
Zoltán Jány, 10 r., Bratislava (str. 21).
Emília Vozáriková, 15 r., Prešov (str. 22).
Zora Beštová, 10 r., Bánovce nad Bebravou (str. 23).
Mária Fulková, 11 r., Partizánske (str. 24).
Judita Trškunová, 9 r., Kežmarok (str. 25).
Vlado Kucbel, 13 r., Žilina (str. 27).
Lenka Tomšíková, 8 r., Nové Mesto nad Váhom (str. 28).
Danka Struháriková, 9 r., Nové Mesto nad Váhom (str. 29).
Peter Kopis, 12 r., Žiar nad Hronom (str. 30).
Alexander Németh, 9 r., Bratislava (str. 31).
Jana Peštová, 9 r., Kežmarok (str. 32).

Povstanie

*Na horách sa rozhoreli vatry.
Iskria do temnoty,
ako oči túžiace po pomste.*

Na východe začína už svať.

*Iskry hnevu spálili tieseň.
Ruka zvierajúca zbraň
nosí, aj odvracia smrť.*

*Mrákava sa rozplynula.
Lúčmi objímané ruky človeka
zodvihli slobodu
ako doráňanú holubicu z prachu.*

*Lubica Malíková,
Ivanka pri Dunaji*